

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

НЕЧИПОРУК Людмила Володимирівна

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

Конспект лекцій для студентів

**Харків
2019**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

НЕЧИПОРУК Людмила Володимирівна

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

Конспект лекцій для студентів

другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»
спеціальності 073 «Менеджмент»
спеціалізації «Бізнес-адміністрування»
кваліфікація освітня «Магістр менеджменту»

**Харків
2019**

Нечипорук Л. В. Ризик-менеджмент: конспект лекцій для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації «Бізнес-адміністрування» кваліфікація освітня «Магістр менеджменту». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 108 с.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 15.01.2019 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2019

ЗМІСТ

Передмова	4
Модуль 1. Теоретичні основи ризик-менеджменту	7
Тема 1. Ризик та його види	7
1. Ризик: поняття, ознаки, функції.....	7
2. Невизначеність: сутність та фактори.....	17
Завдання для самостійної роботи.....	18
Список рекомендованої літератури.....	22
Тема 2. Ризик-менеджмент: поняття, принципи, методи та міжнародні стандарти	23
1. Ризик-менеджмент: поняття, принципи, методи.....	23
2. Міжнародні стандарти у процесі управління ризиками суб'єктів господарювання.....	29
Завдання для самостійної роботи.....	34
Список рекомендованої літератури.....	38
Модуль 2. Система управління ризиками бізнес-організацій	39
Тема 3. Організація ризик-менеджменту бізнес-організацій	39
1. Організація системи управління ризиками бізнесу.....	39
2. Функціональна структура ризик-менеджменту. Аутсорсинг управління ризиками.....	41
Завдання для самостійної роботи.....	43
Список рекомендованої літератури.....	47
Тема 4. Управління фінансами бізнес-організацій в умовах невизначеності та ризиків	48
1. Фінансові ризики.....	48
2. Фінансові ресурси та фінансові результати діяльності бізнес-організацій.....	54
Завдання для самостійної роботи.....	59
Список рекомендованої літератури.....	63
Тема 5. Страхування ризику	64
1. Страхування. Страхові ризики. Страхові фонди.....	64
2. Страховий ринок. Властивості страхової послуги.....	79
3. Соціальний ризик та соціальне страхування.....	83
Завдання для самостійної роботи.....	97
Список рекомендованої літератури.....	101
Список рекомендованої літератури	102
Інтернет-ресурси	105

ПЕРЕДМОВА

Метою навчальної дисципліни «Ризик-менеджмент» є знайомство з теоретичними основами ризик-менеджменту, оволодіння практикою застосування методів кількісної оцінки ризику в умовах ринкових відносин та прийняття ефективних управлінських рішень в ситуаціях невизначеності та ризику.

Основні завдання:

- вивчення основ теорії ризику та практичне її використання в великих економічних системах в умовах невизначеності та ризику.

- одержання знань по головним питанням теорії прийняття рішень з урахуванням економічного ризику, реалізація яких потребує удосконалення або перегляду стратегії діяльності суб'єктів управління.

- оволодіння знаннями методів оцінки ризиків, які дають змогу оцінити рівень конкретного виду ризику за певним напрямком підприємницької діяльності та визначити конкретні шляхи його зниження.

- вивчення основ прийняття ефективних управлінських рішень в ситуаціях невизначеності та ризику.

У структурі навчальної дисципліни «Ризик-менеджмент» виокремлено два змістових модулі. Перший присвячено дослідженню теоретичних основ ризик-менеджменту. Ознаками ризику є: можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої здійснюється вибрана альтернатива; імовірність досягнення бажаного результату; відсутність упевненості у досягненні поставленої мети; можливість моральних, матеріальних та інших втрат, пов'язаних із обраною в умовах невизначеності альтернативою. Передбачається вивчення основ теорії ризику та практичне її використання в великих економічних системах в умовах невизначеності та ризику.

В процесі вивчення дисципліни передбачається одержання знань по головним питанням теорії прийняття рішень з урахуванням економічного ризику, реалізація яких потребує удосконалення або перегляду стратегії діяльності суб'єктів управління;

Важлива увага приділяється оволодінню знаннями методів оцінки ризиків, які дають змогу оцінити рівень конкретного виду ризику за певним напрямком підприємницької діяльності та визначити конкретні шляхи його зниження; вивченню основ прийняття ефективних управлінських рішень в ситуаціях невизначеності та ризику; освоєнню міжнародних стандартів у процесі управління ризиками суб'єктів господарювання.

Метою другого модулю є характеристика системи управління ризиками бізнес-організацій, а саме: вивчення організації системи управління ризиками бізнесу (підсистема управління ризиком складається з об'єкта та суб'єкта управління. Об'єкт і суб'єкт управління оформлені в певні системи – керовану і керуючу. Зв'язок між керуючою і керованою системами може бути прямим і зворотнім); виявлення ризиків; оцінка ризиків; управління ризиками.

Окрема увага приділяється формуванню функціональної структури ризик-менеджменту, яка може діяти як: функціональний відділ з ризик-менеджменту; інформаційно-аналітичний відділ; відділ контролю та моніторингу системи ризик-менеджменту; відділ адміністрування ризиків та їх правового забезпечення. Реалізація функцій ризик-менеджменту може бути передана за межі організації (аутсорсинг), буде визначено основні переваги аутсорсингу управління ризиками (Risk management outsourcing).

Це створить необхідне наукове підґрунтя для виявлення специфіки управління фінансами бізнес-організацій в умовах невизначеності та ризиків. Передбачено уточнення основних видів фінансових ризиків: ризик зниження фінансової стійкості; ризик неплатоспроможності; інвестиційний ризик; податковий ризик; інфляційний ризик; процентний ризик; дисконтний ризик; валютний ризик; ризик вкладення коштів у цінні папери; кредитний ризик тощо.

Окрему увагу приділено основним складовим фінансових відносин бізнес-організацій, фінансовим результатам їх діяльності; системі страхування ризиків та механізму соціального страхування.

Основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні глобального бізнес-менеджменту, корпоративного управління, менеджменту малого та середнього бізнесу, управління потенціалом бізнесу, управління організаційним розвитком бізнесу.

Кращій підготовці до занять і більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу сприяє виконання завдань для самостійної роботи: формулювання відповідей на теоретичні і тестові запитання для самоконтролю, виконання практичних завдань, підготовка рефератів, опрацювання рекомендованої літератури.

Модуль 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Т е м а 1. Ризик та його види

- 1. Ризик: поняття, ознаки, функції**
- 2. Невизначеність: сутність та фактори**

1. Ризик: поняття, ознаки, функції

Визначаючи поняття «ризик», ми дослідили поширення в економічній літературі близького з ним з поняттям «небезпеки», яке уточнюється як таке, що «не є простим відчуттям загрози. Лише спочатку вона сприймається як потенційно загрозлива ситуація, яка потім переростає у небезпечну дію (випадок), наслідком яких стає негативний результат»¹.

Існують різні підходи щодо трактування самого поняття «ризик». У теоріях статистичного оцінювання рішень і розпізнання образів під ризиком розуміють математичне очікування функції негативних наслідків (шкоди) при розрахунку оцінки параметрів математичної моделі або структури. Вітчизняні дослідники наголошують, що «за таким підходом у випадку появи певної надзвичайної ситуації негативні наслідки матимуть окреслену величину і вже потім визначається ймовірність її появи. Ризик – це гіпотетична можливість шкоди»². Ризик виникає лише тоді, коли має місце невизначеність, тобто:

а) немає однозначних, чітких уявлень про самі досліджувані процеси і явища;

б) відбуваються постійні зміни умов діяльності – переорієнтація виробництва, зміни законодавства або напрямів економічної діяльності уряду, кон'юнктури ринку, дій конкурентів тощо;

¹ Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія. Тернопіль : Екон. думка: Карт-бланш, 2002. 571 с. С. 20.

² Ризик надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру / С. Дорогунцов, О. Бутрим // *Економіка України*. 2001. № 4. С. 68–73.

в) неможливо встановити й точно спрогнозувати наслідки впливу на досліджувані об'єкти багатьох факторів (НТП, стихійного лиха, поведінки конкурентів і споживачів), оцінити майбутній розвиток подій;

г) відсутня повна інформація про внутрішні й зовнішні умови прийняття рішень або є неточна, суперечлива інформація щодо об'єкта дослідження та його середовища; це може бути наслідком як технічних труднощів збору й оброблення інформації, так і високих інформаційних витрат, які перевищують вигоди від володіння інформацією;

г) існує асиметрія інформації, тобто нерівний ступінь поінформованості економічних агентів про умови їх діяльності, предмет і умови угоди між ними. Деяка інформація іноді з різних причин узагалі приховується;

д) виникає багатокритеріальність і конфліктність в оцінці рішень, коли доводиться свідомо йти на компроміси ³.

Близькими до поняття ризику є небезпека і уразливість, які аналізуються за умов надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Небезпека розраховується на основі теорії припущень, а уразливість залежить від ступеня підупадання певного об'єкта під вплив ризикової події.

У цілому, зауважимо, що поняття ризик по-різному трактується в таких галузях знань, де воно є ключовим. Поширеною є така трактовка. Ризик – це об'єктивне явище, його вимірювання можна здійснити математичним шляхом за допомогою теорії ймовірності та закону великих чисел.

Визнання випадку ризиковим передбачає існування суттєвої небезпеки і встановлення середнього розміру можливих збитків за певний проміжок часу.

Конкретний ризик пов'язується з певним об'єктом (життя, здоров'я, майно і т. ін.), котрий може зазнати збитків на певний час та при обумовлених обставинах.

Зауважимо, що слід розрізняти ситуацію ризику та

³ Шевченко Л. С. Соціальні ризики та соціальна безпека праці : монографія. / Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 280 с. С. 57.

невизначеності. «Ситуація невизначеності характеризується тим, що ймовірність настання результатів рішень або подій у принципі не може бути встановлена... ситуацію ризику можна схарактеризувати як різновид невизначеності, коли настання тієї чи іншої події ймовірне, причому існує об'єктивна можливість кількісно оцінити відповідну ймовірність»⁴.

Г. М. Коломієць визначає фактори, що породжують невизначеність господарської системи, визначаючи їх в певному порядку «першого порядку – зміни в природному середовищі; зміни у виробництві, техніці як природі, створеній людиною; зміни людини як предметно-діяльної істоти; другого порядку – недостатні дані про ці зміни, перешкоди, які виникають у процесі їх перетворення в інформацію. Обмежені можливості їх трансформування у знання; третього порядку – це асиметрія інформації, яка проявляється у грубому, природному чи стратегічному опортунізмі»⁵. Схожого підходу щодо причин виникнення невизначеності та зумовленого нею ризику дотримуються В. В. Вітлінський та Г. І. Великоіваненко, які наголошують, що невизначеність можна трактувати як недостовірність (ефект «марева»), неоднозначність (ефект «нечіткості», «розпливчастості»)⁶.

Т. Натхов визнає, що основна відмінність між категоріями ризику й невизначеності полягає в тому, що, коли мова йде про ризик, розподіл результатів відомий або завдяки апіорним уявленням, або розрахункам на основі статистичних даних про минулий досвід, у той час як у ситуації невизначеності немає можливості сформувати яку-небудь групу

⁴ Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. Київ: Зв'язок, 2000. 152 с. С. 21.

⁵ Коломієць Г. М. Спряження невизначеності господарських систем та їх реформування: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.01.01 / Г. М. Коломієць. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2004. 36 с. С. 4.

⁶ Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємництво : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с. С. 34 – 35.

випадків і вірогідно оцінити ймовірність настання того або іншого результату⁷.

Ризик є не лише загрозою, а джерелом прибутку. Іншими словами, ризик може розглядатися на рівні ресурсу для підвищення ефективності діяльності організації.

Ознаки які характеризують ризик як ресурс: просторова та часова обмеженість; певні якісні та кількісні параметри; можливість бути використаним.

Ризик має такі ж самі характеристики як і фактори виробництва, а саме: вартість та вимір; обмежений простір, та споживчі властивості; здатність забезпечувати результат тощо.

Ризик є потенційною можливістю (інструментом) для підвищення ефективності функціонування організації. Використання суб'єктом управління потенціалів ризику передбачає, з одного боку, зменшення рівня невизначеності, а з іншого, використання його потенціалу (наприклад, вихід організації на нові ринки збуту продукції передбачає зменшення рівня невизначеності, адже організація стає актором відповідного процесу, а з іншого – користується потенціалом цієї невизначеності (новий, до цього невідомий, ринок збуту – нові можливості).

Розрізняють зовнішні та внутрішні фактори ризику.

Зовнішні – умови, які не можна змінити, але необхідно брати до уваги: зміни у законодавстві, політична ситуація, міжнародна обстановка, непередбачені дії органів державного управління і самоврядування, реклаमाції та штрафи, необґрунтовані чутки, порушення зобов'язань за угодами, інфляція, зміна податкової політики, зміна цін, конкуренція (особливо несумлінна), корупція та рекет, форс-мажорні обставини.

Внутрішні фактори ризику зумовлені діяльністю фірми: стратегія, принципи діяльності, ресурси, некомпетентність співробітників, витік конфіденційної інформації, якості

⁷ Натхов Т. Риск и неопределенность экономической среды как системные факторы страхования URL: http://inrevu.ru/FAVORIT/theory_analysis/05_05-2.htm.

продукції та послуг, аварії та поломки обладнання, помилки у маркетингових дослідженнях, взаємини з партнерами.

Кваліфікаційна система ризиків включає групу, категорії, види, підвиди й різновиди ризиків.

1. Залежно від основної причини виникнення ризиків:
природно-природні ризики, екологічні, політичні, транспортні, комерційні ризики.

Залежно від можливого результату (ризикової події) ризики можна поділити на дві великі групи: чисті й спекулятивні.

Чисті ризики – означають можливість одержання негативного або нульового результату: природно-природні, екологічні, політичні, транспортні й частина комерційних ризиків (майнові, виробничі, торговельні).

Спекулятивні ризики – можливість одержання як позитивного, так і негативного результату: фінансові ризики, що є частиною комерційних ризиків.

Природно-природні ризики пов'язані з проявом стихійних сил природи: землетрус, повінь, буря, пожежі, епідемії і т. п.

Екологічні ризики – пов'язані із забрудненням навколишнього середовища.

Політичні ризики – пов'язані з політичною ситуацією в країні, що обумовлюють:

- неможливість здійснення господарської діяльності унаслідок воєнних дій, революції, загострення внутрішньополітичної ситуації в країні, націоналізації, конфіскації товарів і підприємств, введення ембарго, відмовлення нового уряду виконувати прийняті попередниками зобов'язання;

- введення відстрочки (мораторію) на зовнішні платежі на певний строк через настання надзвичайних обставин (страйк, війна і т. ін.);

- несприятлива зміна податкового законодавства;

- заборона або обмеження конверсії національної валюти у валюту платежу.

Транспортні ризики - ризики, пов'язані з перевезеннями вантажів транспортом: автомобільним, морським, річковим, залізничним, повітряним.

Комерційні ризики – небезпека втрат у процесі фінансово-господарської діяльності.

2. За структурною ознакою комерційні ризики поділяються на майнові, виробничі, торговельні, фінансові.

Майнові ризики – ймовірність втрат майна підприємця через крадіжку, диверсії, недбалості, перенапруження технічної і технологічної систем і т. п.

Виробничі ризики пов'язані зі збитком від зупинки виробництва внаслідок впливу різних факторів – загибеллю або пошкодженням основних і оборотних фондів (устаткування, сировина, транспорт і т. п.), а також ризики, пов'язані з впровадженням у виробництво нової техніки і технологій.

Торговельні ризики – ймовірність отримання збитку через затримку платежів, відмовлення від платежів у період транспортування товару, непостачання товару і т. п.

Фінансові ризики – ймовірність втрат фінансових ресурсів (коштів) викликана зміною купівельної спроможності грошей (інфляційні і дефляційні ризики, валютні ризики, ризики ліквідності)⁸; ризики, пов'язані з вкладенням капіталу (інвестиційні ризики)⁹.

Інфляційний ризик – це ризик того, що при зростанні інфляції одержувані грошові доходи знецінюються, реальна купівельна спроможність зменшується швидше, ніж ростуть доходи. У таких умовах підприємець несе реальні втрати. *Інфляція* – знецінення грошей і ріст цін. *Дефляція* – зниження цін і збільшення купівельної спроможності грошей.

Дефляційний ризик – ризик того, що при зростанні дефляції відбувається падіння цін, погіршення економічних умов підприємництва і зниження доходів.

Валютні ризики – небезпека валютних втрат, викликаних зміною курсу однієї іноземної валюти стосовно іншої.

⁸ Використано: Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. / Р. В. Пікус. Київ : Знання, 2010. 598 с.

⁹ Використано: Полякова О. Ю. Основні засади формування комплексу моделей управління фінансовими ризиками підприємства / О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва // *Бізнес-Інформ*. 2013. № 6. С. 106-110.

Ризики ліквідності – можливість втрат при реалізації цінних паперів або інших товарів через зміну оцінки їхньої якості і споживчої вартості.

3. Інвестиційні ризики: *ризик упущеної вигоди* – ризик непрямого (побічного) фінансового збитку (неодержаного прибутку) що може відбутися в результаті не здійснення якого-небудь заходу (страхування, хеджування, інвестування і т. п.); *ризик зниження прибутковості* – може виникнути в результаті зменшення розміру відсотків і дивідендів по інвестиціях, внесках і кредитах. Включає процентні й кредитні ризики ¹⁰.

До *процентних ризиків* відноситься небезпека втрат комерційними банками, кредитними установами, інвестиційними інститутами, компаніями *селінгу* в результаті перевищення процентних ставок, виплачуваних ними по притягнутих засобах, над ставками по наданих кредитах. До процентних ризиків відносять ризики втрат, які може понести інвестор у зв'язку зі зміною дивідендів по акціях, процентних ставках на ринку облігацій, сертифікатів та інших цінних паперів.

Зростання ринкової ставки відсотка веде до зниження *курсової вартості* цінних паперів, особливо облігацій з фіксованим відсотком. При підвищенні відсотка може початися масове скидання цінних паперів, емітованих під більш

низькі фіксовані відсотки і за умовами випуску, достроково прийнятих емітентом. Процентний ризик несе *інвестор*, який вклав засоби в середньострокові й довгострокові цінні папери з фіксованим відсотком при поточному підвищенні середньоринкового відсотка в порівнянні з фіксованим рівнем. Іншими словами, інвестор міг би одержати приріст доходів за рахунок підвищення відсотка, але не може визволити свої засоби, вкладені на вказаних вище умовах.

Процентний ризик несе *емітент*, який випускає в

¹⁰ Використано: Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: Підручник / Т.В. Майорова. Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 470 с.; Глібчук В.М. Моделювання і оптимізація інвестиційних ризиків на підприємствах в умовах невизначеності / В.М. Глібчук // Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія». 2010. № 1. С. 263-269.

оборот середньострокові й довгострокові цінні папери з фіксованим відсотком при поточному зниженні середньоринкового відсотка в порівнянні з фіксованим рівнем. Інакше кажучи, емітент міг би залучати засоби з ринку під більш низький відсоток. Цей вид ризику при швидкому зростанні процентних ставок в умовах інфляції має значення і для короткострокових цінних паперів.

Кредитний ризик – небезпека несплати позичальником основного боргу і відсотка, що повертається кредиторів. Це також ризик такої події, при якій емітент, що випустив боргові цінні папери, виявиться не в змозі виплачувати відсотки по них або основній сумі боргу. Кредитний ризик може бути також різновидом ризиків *прямих фінансових втрат*¹¹.

Ризики прямих фінансових втрат: біржовий ризик, селективний ризик, ризик банкрутства, а також кредитний ризик.

Біржові ризики являють собою небезпеку втрат від біржових угод: ризик неплатежу за комерційними справами, ризик неплатежу комісійної винагороди брокерської фірми і т. п.

Селективні ризики (лат. *selectio* – вибір, добір) – ризик неправильного вибору видів вкладення капіталу, цінних паперів для інвестування в порівнянні з іншими видами цінних паперів при формуванні інвестиційного портфеля.

Ризик банкрутства – небезпека в результаті неправильного вибору вкладення капіталу, повної втрати підприємцем власного капіталу і нездатності його розраховуватися по взятих на себе зобов'язаннях.

Ризик є обов'язковим елементом будь-якої економіки. Поява ризику, як невід'ємної частини економічного процесу – об'єктивний економічний закон. Існування даного закону обумовлено тим, що кожне явище має колись закінчитись. Тільки в математиці існують нескінченні величини. В об'єктивних явищах все обмежено, всі елементи мають свій дефіцит. Обмеженість матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних і інших ресурсів викликає в реальності їхній дефіцит і появу ризику, як

¹¹ Використано: Ковалев А. П. Кредитный риск-менеджмент: Монография. Київ: Сузір'я, 2007. 406 с.

елемента господарського процесу. Стосовно ступеня ризику суб'єкти, які хазяюють, і громадяни підрозділяються на підприємців, інвесторів, спекулянтів, гравців тощо.

Підприємець – хто вкладає свій власний капітал при визначеному ризику (ризикуює власним капіталом).

Інвестор – той, хто при вкладенні капіталу (чужого) думає насамперед про мінімізацію ризику. Це посередник у фінансуванні капіталовкладень.

Спекулянт – той, хто готовий йти на заздалегідь розрахований ризик.

Гравець – той, хто готовий йти на будь-який ризик (вабанк). Пристрасть до гри, бажання ризикувати є невід'ємною рисою психології людини.

Венчурний капітал або ризикові інвестиції інвестуються в непов'язані між собою проекти в розрахунку на швидку окупність вкладених коштів у формі випуску нових акцій пов'язаних з великим ризиком. Ризикове вкладення капіталу обумовлено необхідністю фінансування дрібних інноваційних фірм в області нових технологій.

Венчурний капітал існує у формі: позичкового, акціонерного, підприємницького і виступає посередником в заснуванні стартових наукомістких фірм, так званих «венчурів».

Незалежні компанії ризикового капіталу залучають засоби інших інвесторів і створюють фонд венчурного капіталу. Цей фонд має форму партнерства. Фірма-організатор фонду виступає як головний партнер, вносить 1% капіталу, але несе повну відповідальність за управлінням фондом. Зібравши цільову суму, фірма закриває підписку на фонд, переходячи до його інвестування. Як правило, фірма керує декількома фондами, що знаходяться на неоднакових стадіях розвитку. Це служить засобом акумуляції фінансових ресурсів та реалізації основного принципу ризикового інвестування – вирішення і розподілу ризику.

Фірми венчурного капіталу надають інвестиції не у формі позички, а в обмін на велику частину акціонерного капіталу, створюваного венчуром. Форма *доходу на венчурний капітал* – засновницький прибуток, реалізований засновниками

стартових компаній і їхніх фондів-партнерів, що фінансують. Коли акції венчура почнуть котируватися на фондовому ринку, фонд закривається, акції компаній розподіляються між партнерами¹².

Слід виокремлювати інноваційні ризики. В економічній літературі [189, с. 208] поширення набула така класифікація інноваційних ризиків:

- ризик помилкового вибору інноваційного проекту;
- ризик незабезпеченості інноваційного проекту достатнім рівнем фінансових ресурсів;
- маркетингові ризики поточного забезпечення ресурсами, які є необхідними для реалізації інноваційного проекту;
- ризики невиконання господарчих договорів (контрактів);
- ризики виникнення непередбачених витрат та падіння доходності;
- ризик посилення конкуренції;
- ризики, що обумовлені недостатнім рівнем кадрового забезпечення;
- ризики, що пов'язані із забезпеченням прав власності на інноваційний проект [190].

Для відшкодування збитків, обумовлених настанням означених ризиків (цей процес ще має назву фінансування ризику), з найменшими витратами застосовують два методи:

1. Прийняття ризику на основі самострахування. Це передбачає створення певних фондів з метою фінансового покриття потенційних збитків (а також негативних фінансових результатів, додаткових витрат фінансових, матеріальних та інших ресурсів) суб'єкта господарювання – страхового відшкодування. Для цього абсолютна величина фінансових ресурсів для покриття фінансових ризиків, прийнятих на утримання безпосередньо суб'єктом господарювання, розподіляється у

¹² Використано: Буряк Л.Д. Венчурне інвестування як інструмент фінансування інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва / Л. Д. Буряк, А. М. Павліковський, Н. Л. Кремпова // *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 4. С. 57-61; Кузьмін О. Є. Венчурний бізнес: навч. посібник / О.Є. Кузьмін, І.В. Литвин. Київ: Видавництво «Знання», 2012. 350 с.

просторі та часі і за рахунок певних відрахувань створюється спеціалізований фонд (або кілька фондів) коштів.

2. Передача ризику страховій компанії, яка має намір взяти на себе управління ризиком.

2. Невизначеність: сутність та фактори

Слід розрізняти ситуацію ризику та невизначеності. Існують такі підходи щодо визначення сутності категорії невизначеності:

1) невизначеність розглядається як міра інформації (достатність інформації стосовно умов, обмежень та параметрів соціально-економічних систем свідчить про визначеність окремої ситуації);

2) невизначеність відображає стан системи по відношенню до еталонних умов та розглядається як відхилення між очікуваним станом і фактичним розвитком економіки, що обумовлює необхідність розробки заходів планування;

3) невизначеність обумовлена можливістю вибору різноманітних альтернатив (сутність невизначеності передбачає наявність вибору необмеженої кількості варіантів розвитку, однак за відсутності чітко встановлених критеріїв оптимальності й ефективності);

4) по-четверте, невизначеність визначає якість інформації. Мова йде про оцінку інформації з боку достовірності відомостей та даних, їх повноти та об'єктивності;

5) невизначеність є джерелом ризику внаслідок неможливості оцінки його ймовірності.

Невизначеність можна трактувати як недостовірність (ефект «марева»), неоднозначність (ефект «нечіткості», «розпливчастості»). Виникнення невизначеності і, як наслідок, ризику пов'язане з такими чинниками, як: 1) прямі фактори, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства і чинять безпосередній вплив на його функціонування за інших рівних умов; 2) непрямі фактори, пов'язані із впливом інших суб'єктів господарювання на певного діяльність підприємства (наприклад, зміна цін на паливні ресурси призводить до зміни собівартості продукції).

Ситуація невизначеності характеризується тим, що ймовірність настання результатів рішень або подій у принципі не може бути встановлено. Ситуацію ризику можна схарактеризувати як різновид невизначеності, коли настання тієї чи іншої події ймовірне, причому існує об'єктивна можливість кількісно оцінити відповідну ймовірність.

Фактори, що породжують невизначеність господарської системи, визначаючи їх в певному порядку «першого порядку – зміни в природному середовищі; зміни у виробництві, техніці як природі, створеній людиною; зміни людини як предметно-діяльної істоти; другого порядку – недостатні дані про ці зміни, перешкоди, які виникають у процесі їх перетворення в інформацію.

Обмежені можливості їх трансформування у знання; третього порядку – це асиметрія інформації, яка проявляється у грубому, природному чи стратегічному опортунізмі».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Запитання для самоконтролю

1. Сформулюйте зміст поняття ризику.
2. Визначте основні фактори ризику та надайте їх стислу характеристику.
3. Визначте основні функції ризику та розкрийте їх зміст.
4. Назвіть ті з основних факторів, які характеризують стан небезпеки та невизначеності (під час відповіді наведіть порівняння небезпеки та невизначеності у межах конкретного прикладу).
5. Сформулюйте зміст поняття невизначеності.
6. У межах конкретного прикладу поясніть основні причини виникнення невизначеності.
7. Поясніть принципову відмінність між ризиковою ситуацією та ситуацією з великим рівнем невизначеності.
8. До яких наслідків може привести ситуація з великим рівнем невизначеності?

Практичні завдання

1. Розгляньте ситуації:

Ситуація 1. Які ризики, на вашу думку, найхарактерніші для діяльності: фірми, що займається збутом; підприємства, що виробляє продукти харчування; посередницької фірми; підприємства сфери послуг?

Ситуація 2. Поміркуйте, які ризики зовнішньоекономічної діяльності найхарактерніші для підприємств металургійної промисловості; підприємств харчової промисловості; фірми, що займаються збутом на зовнішні ринки, приватного університету?

Ситуація 3. Вітчизняна фірма підписала з іноземним підприємством два контракти: на імпорт товарів у національній валюті; на експорт товарів у валюті іноземного партнера (доларах). Станом на день реалізації контрактів (проведення експортно-імпортних операцій) курс національної валюти, можливо, зміниться. Визначте вид і джерела ризику.

2. Занесіть відповіді у відповідну графу. Наведіть аргументи.

<i>Текст</i>	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
1. Усі комерційні ризики – фінансові ризики		
2. Фінансові ризики відносяться до чистих ризиків		
3. Критеріями ступеня ризику є: середнє очікуване значення і коливання можливого результату		
4. Величина ступеня ризику залежить від невизначеності господарської ситуації		
5. Прийоми зниження ступеня ризику – це запобігання, утримання і передача ризику		
6. Диверсифікованість являє собою встановлення граничних розмірів ризикового вкладення капіталу		

Тестові питання

1. Які розрізняють типи невизначеності залежно від засобів визначення ймовірності:

- а) об'єктивна;
- б) статична;
- в) суб'єктивна;
- г) нестатична;
- д) випадкова.

2. Ризик є наслідком:

- а) невизначеності;
- б) впевненості;
- в) конфліктності;
- г) вірна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді вірні.

3. До глобальних ризиків можна віднести:

- а) ризик упущеної вигоди;
- б) ризик зменшення платоспроможності;
- в) інвестиційний ризик;
- г) політичний ризик;
- д) вірна відповідь відсутня.

4. Рівень комерційного ризику залежить від:

- а) стабільність попиту;
- б) цінова стабільність;
- в) еластичність попиту;
- г) вірна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді вірні.

5. До кількісних методів аналізу ризиків не відносять:

- а) економіко статистичний метод;
- б) розрахунково-аналітичний метод;
- в) аналоговий метод;
- г) синергетичний метод;
- д) вірна відповідь відсутня.

6. До методів нейтралізації ризиків відносять:

- а) диверсифікація;
- б) внутрішнє та зовнішнє страхування;
- в) лімітування;
- г) вірна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді вірні.

7. Залежно від тривалості в часі ризик може бути:

- а) глобальний і локальний;
- б) короткочасний і постійний;
- в) виправданий і не виправданий (обґрунтований або необґрунтований);
- г) ризик, що страхується та ризик, що не страхується;
- д) систематичний (некерований) та несистематичний (керований);

8. Серед запропонованих визначень сутності категорії «ризик» виберіть ті, що найбільш вдало характеризують її зміст:

а) це можливість виникнення збитків або недоотримання прибутку підприємства, у порівнянні з варіантом, що прогнозується;

б) це ситуаційна характеристика діяльності, що означає невизначеність її наслідків, можливі несприятливі її наслідки, альтернативні варіанти помилок або успіху;

в) це втрати, збитки, вірогідність яких пов'язана з наявністю невизначеності, а також можливі вигоди та прибутки, одержати які можливо за дій, що обумовлені ризиком;

г) це характеристика управлінської діяльності, що здійснюється в ситуації невизначеності, коли вибір менеджером альтернативного рішення пов'язаний із ймовірністю негативних наслідків у реалізації втрат або з одержанням прибутку підприємства.

9. *Яка з наведених далі причин сприяє виникненню невизначеності під час реалізації господарського рішення в організації:*

- а) нестача повної та достовірної інформації;
- б) поганий настрій керівника під час розроблення господарського рішення;
- в) несправність комп'ютера;
- г) вірна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді вірні.

10. *На рівні прийняття стратегічних управлінських рішень відокремлюють такі внутрішні фактори ризику:*

- а) хибний вибір чи неадекватне формулювання цілей підприємства;
- б) недостатня якість управління підприємством;
- в) помилковий прогноз розвитку зовнішнього господарського середовища в довгостроковій перспективі тощо.
- г) вірна відповідь відсутня;
- д) всі відповіді вірні.

Список рекомендованої літератури

Вітлінський В.В., Маханець Л.Л. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності. Київ, 2008. 432 с.

Гончаров В.М., Рахметуліна Ж.Б. Розробка ефективних механізмів управління ризиками в підприємницькій діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5. С. 76-81.

Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посібник. Київ, 2006. 312 с.

Дурицька Г.В. Сучасні підходи до ризик-менеджменту міжнародних інвестиційних проектів. *Регіональна економіка*. 2012. № 2. С. 129-138.

Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 462 с.

Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / за заг. ред. Донець Л.І. Київ: ЦУЛ, 2012. 472 с.

Панченко Є. Нова міжнародна поведінкова парадигма та її залучення для підвищення ефективності ризик-менеджменту в Україні. *Економіка України*. 2010. № 7. С. 22-36.

Посохов І.М. Дослідження факторів ризиків корпорацій. *Бізнес Інформ*. 2012. № 8. С. 207-211.

Стрельбіцька Н. Уніфікований міжнародний стандарт ризик-менеджменту як відповідь на виклики глобалізації. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11snynvh.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).

Томас Л. Бартон. Риск-менеджмент. Практика ведущих компаній: пер с англ. / Томас Л. Бартон, Уильям Г. Шенкир, Пол Л. Уокер. Москва, 2008. 208 с.

Тема 2. Ризик-менеджмент: поняття, принципи, методи та міжнародні стандарти

1. Ризик-менеджмент: поняття, принципи, методи

2. Міжнародні стандарти у процесі управління ризиками суб'єктів господарювання

1. Ризик-менеджмент: поняття, принципи, методи

Ризик-менеджмент – це теорія та практика реалізацій суб'єктом управлінської діяльності основних функцій управління з метою недопущення (мінімізації) негативного розвитку подій та підвищення вірогідності актуалізації ризиків або факторів які їх обумовлюють.

Ризик-менеджмент – мистецтво (науку) управління ризиками, в основу якого покладено результати довгострокового прогнозування та стратегічного програмування (планування) розвитку подій з прийняттям до уваги впливу факторів невизначеності розвитку подій та непередбачуваності поведінки суб'єктів та об'єктів управління.

Ризик-менеджмент – процес підготовки, прийняття та виконання управлінських рішень щодо зниження вірогідності

відхилення отриманих результатів від сформульованої мети (завдання, стандарту тощо) та мінімізації можливих втрат організації від впливу факторів непередбачуваності та невизначеності.

Ризик-менеджмент – один з основних напрямків сучасного менеджменту, що вивчає проблеми управління ризиками, які виникають у діяльності самостійної господарської організації. *Управління ризиком* – це такий процес дії на суб'єкт господарської діяльності, за якого забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх розумне (обгрунтоване) прийняття і зведення ступеня їхнього впливу на нього до мінімально можливих меж, а також розроблення стратегії поведінки даного суб'єкта у випадку реалізації конкретних видів ризиків¹³.

Розрізняють стару та нову парадигми ризик-менеджменту.

Стара парадигма ризик-менеджменту: фрагментарний ризик-менеджмент: кожен структурний підрозділ організації, у межах своєї компетенції, самостійно адмініструє ризики (управляє ризиками). Традиційно вважається, що ризик-менеджмент має свій найбільший прояв в професійній діяльності бухгалтерського, ревізійного та фінансово-господарського відділів. У разі потреби ризик-менеджмент застосовується на всіх рівнях управління (епізодичний ризик-менеджмент), тобто управління ризиками здійснюється лише тоді, коли у менеджера виникає необхідність для цього.

Нова парадигма ризик-менеджменту (інтегрований або об'єднаний (комплексний) ризик-менеджмент): управління ризиками здійснюється на всіх рівнях організаційної ієрархії з концентрацією повноважень у керівника (керівник організації планує та координує діяльність з управління ризиками); ризик-менеджмент є частиною роботи кожного працівника, незалежно від рівня його посади та кола професійних обов'язків); ризик-

¹³ Використано: Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур // *Сталий розвиток економіки*. 2013. 5 (22). С. 282 – 289.

менеджмент не обмежений часом або функціональним напрямом професійної діяльності, тобто процес управління ризиками є безперервним та необмеженим

Система ризик-менеджменту поєднує такі елементи: цілі, завдання та функціональні етапи ризик-менеджменту; суб'єкти та ризик-менеджменту; інструменти ризик-менеджменту.

У теорії та практиці ризик-менеджменту можна виділити три основні напрями, а саме:

1) напрям пов'язаний з розробкою системи заходів, спрямованих на попередження та профілактику ризиків;

2) стосується питань мінімізації негативних наслідків, які можуть заподіяти ризики господарської організації;

3) пов'язаний з можливістю отримувати в ситуаціях ризику додаткові доходи чи інші комерційні переваги.

Основну мету ризик-менеджменту можна визначити як забезпечення максимальної ефективності управління ризиками суб'єкту господарювання.

Для досягнення поставленої мети в рамках ризик-менеджменту вирішуються такі *основні завдання*:

1) профілактика виникнення ризиків, що забезпечується шляхом прогнозування ризиків та їх своєчасної нейтралізації;

2) мінімізація шкоди, заподіяної ризиками. що здійснюється через створення зовнішніх і внутрішніх страхових і резервних фондів, за рахунок коштів яких можна частково або повністю компенсувати негативні наслідки ризиків;

3) максимізація додаткового прибутку, одержуваної в результаті управління ризиками, що можливо шляхом раціонального використання ситуацій ризику з метою максимізації одержуваної фірмою прибутку.

Принципи ризик-менеджменту:

не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал (прийняти рішення в умовах ризику, потребує визначення максимально можливий об'єму збитків в разі настання ризикової події, а також порівняти його з об'ємом капіталу, що вкладається, і всіма власними фінансовими ресурсами і визначити, чи не приведуть ці збитки до банкрутства підприємства);

необхідно оцінювати наслідки настання ризику (на основі оцінки максимально можливої величини збитку необхідно прийняти рішення щодо вибору методу управління ризиком);

не можна ризикувати великим заради малого (рішення про реалізацію ризикового проекту має прийматися при прийнятному для підприємця (фірми) співвідношенні доходу і можливих втрат).

Ризик-менеджмент має спеціальні принципи до яких можна віднести наступні: принцип лояльного ставлення до ризиків, принцип прогнозування; принцип страхування; принцип резервування; принцип мінімізації втрат і максимізації доходів.

Принцип лояльного ставлення до ризиків вимагає від керівника розглядати будь-які ризики як об'єктивний і неминучий фактор господарської діяльності. Відповідно до зазначеного принципу менеджер будь-якого рівня повинен прагнути не уникати ризиків, а вміло керувати ними, домагаючись максимальної ефективності діяльності організації.

Принцип прогнозування свідчить: з метою підвищення ефективності управління ризиками, а також зниження рівня витрат і позапланових втрат, керівництво повинно постійно вживати заходів для прогнозування виникнення ризиків. Прогнозування дозволяє заздалегідь підготуватися до можливих негативних явищ і створити необхідні передумови для їх локалізації або нейтралізації.

Відповідно до принципу страхування необхідно тоувати можливості зовнішніх страхових компаній для забезпечення повного або часткового погашення втрат, пов'язаних з підприємницькими ризиками. Будь-які нові проекти або ризиковані операції, здійснювані організацією, необхідно заздалегідь страхувати. Страхові виплати, отримані фірмою в разі невдачі, дозволять компенсувати отримані збитки частково або в повному обсязі.

Принцип резервування передбачає створення в організації внутрішніх резервних фондів, кошти яких можна буде використовувати у випадках крайньої необхідності.

Принцип мінімізації втрат і максимізації доходів вимагає від керівника, з одного боку, раціонально використовувати

наявні в розпорядженні організації ресурси, а з іншого боку прагнути до підвищення доходів за рахунок грамотної реалізації проектів з високим ступенем ризику. Це дозволить домогтися максимальної ефективності не тільки в управлінні ризиками, але і в діяльності організації в цілому.

*Оцінювання ризику проводиться у двох напрямках: якісний та кількісний аналіз*¹⁴. *Якісне оцінювання ризику* базується на судженнях, які повинні бути підтверджені методами якісного аналізування. Його головне завдання полягає у визначенні чинників ризику й етапів життєвого циклу, на яких він може виникнути. Під час впровадження систем управління це завдання виконує робоча група, використовуючи вимоги та рекомендації, законодавчих актів, інструкцій, методик, досягнення науки і техніки.

Кількісне оцінювання ризику полягає у приписуванні ризику числового значення і *проводиться за допомогою певних методів: аналітичного, експертних оцінок, аналізу доцільності витрат, статистичних.*

Аналітичний метод ще називають методом використання аналогій. Як аналогії використовуються дані про ризик аналогічних проектів. Під час аналізування ступеня ризику використовують дані про розвиток аналогічних напрямків у минулому. Одержані дані обробляються з метою виявлення залежності між ними та плановими результатами діяльності фірми з урахуванням потенційних ризиків. Недоліки методу: дані минулих періодів є застарілими з огляду на те, що підприємництва діяльність перебуває у постійному розвитку. Переваги: метод можна використовувати під час виявлення ступеня ризику інноваційного напрямку підприємницької діяльності, коли

¹⁴ Використано: Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: Монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 171 с.; Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку: Монографія / О.С. Дмитрова, К.Г. Гончарова, О.В. Меренкова та ін.; За заг. ред. С.О.Дмитрова. Суми: УАБС НБУ, 2010. 264 с; Семенова К. Д., Тарасова К. І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання. Монографія / К. Д. Семенова, К. І. Тарасова. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.

відсутня певна статистична база.

Під час використання *методу експертних оцінок* група експертів, проводячи аналіз, висловлює власні суб'єктивні думки щодо минулої ситуації та перспективи її розвитку. Застосовується, якщо кількість інформації є недостатньою або проект не має аналогів. Метод не потребує великих математичних розрахунків, під час аналізу визначаються оцінки у балах за ймовірністю виникнення того або іншого виду ризику, а також ступеня його впливу. Недолік методу полягає у його суб'єктивності. Переваги – метод не потребує складних математичних побудов і доказів оптимальності одержуваного результату. Для одержання кількісних оцінок використовується людина як вимірювальний прилад.

Метод аналізу доцільності витрат ґрунтується на тому, що у процесі підприємницької діяльності витрати за кожним конкретним напрямком не мають однакового ступеня ризику. Для аналізу доцільності витрат за кожним з елементів витрати мають бути поділені на сфери ризику. Умови: конкретні втрати не перевищують граничного значення встановленого рівня ризику. У сфері нормальної стійкості елемент витрат характеризується мінімальним ступенем ризику. Максимальні втрати не перевищують межі планового чистого прибутку. Мінімальний ступінь ризику забезпечує фірмі «покриття» усіх її витрат й отримання такої частини прибутку, яка дозволяє покрити всі податки. Сфера нестійкого стану характеризується підвищеним ризиком. Рівень втрат не перевищує розмірів розрахункового прибутку. У найгіршому випадку підприємець одержить прибуток, розмір якого буде меншим за розрахунковий рівень, але при цьому буде можливість провести покриття усіх своїх витрат. У межах сфери критичного стану можливі втрати у межах валового прибутку. За такого ризику підприємство може не просто втратити прибуток, а і не покрити повністю свої витрати. У сфері кризового стану прибуток не покриває усіх витрат. Ступінь ризику: неприпустимий. Недоліками методу аналізу доцільності витрат є те, що на підприємстві не аналізуються джерела походження ризику, а приймається ризик як цілісна величину, без урахування його

складових. Переваги: знаючи статтю витрат, у якій ризик є максимальним, можна знайти шляхи його зниження.

Статистичні методи застосовуються у тих випадках, коли під час аналізу спеціалісти у своєму розпорядженні мають значний обсяг статистичної інформації за *n* періодів часу. В економічній статистиці встановлена така оцінка різних значень коефіцієнта варіації: до 10 % – слабе коливання; до 25 % – помірне коливання; понад 25 % – високе коливання. У сфері безпеки та гігієни праці ступінь ризику оцінюється в балах: низький (1 – 9), середній (10 – 24), високий (25 – 54), екстремальний (55 – 75).

2. Міжнародні стандарти у процесі управління ризиками суб'єктів господарювання

Згідно визначення *Міжнародної організації зі стандартизації* (International Organization for Standardization), стандарт – це нормативний документ, що розроблений на основі консенсусу, прийнятий на відповідному рівні органом та встановлює для загального та багатократного використання правила, загальні принципи та характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їх результатів, і який спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері. Стандарти повинні базуватися на загальних результатах науки, техніки і практичного досвіду, та спрямовані на досягнення оптимальної користі для суспільства.

Стандартизація у ризик-менеджменті передбачає уніфікацію наступних параметрів: використання термінології у сфері управління ризиками; складові процесу управління ризиками; підходи до побудови організаційної структури ризик-менеджменту.

Міжнародні стандарти ризик-менеджменту можуть братися як основа при розробці підприємством інвестиційних проєктів, однак неоднозначність трактування категорії ризику та методів управління ними, потребує більш детального аналізу.

Відповідно до стандарту AS/NZS 4360, управління ризиком на рівні компанії передбачає сукупність п'яти стадій.

1. *Визначення оточення (середовища).* Серед факторів, що визначають необхідність аналізу та ідентифікації внутрішнього середовища компанії, виділяються наступні: управління ризиком повинно здійснюватися в контексті цілей і завдань компанії; одним з основних ризиків компанії є виникнення перешкод у процесі досягнення поставлених стратегічних, операційних, проектних та інших цілей; чітке формулювання принципів організаційної політики і цілей компанії сприятиме визначенню основних напрямків корпоративної політики в галузі управління ризиками; цілі і завдання компанії за сегментами діяльності, а також цільові орієнтири, що формуються при реалізації окремих проектів, повинні розглядатися у відповідності з цілями функціонування та розвитку компанії.

2. *Ідентифікація ризиків,* обумовлених особливостями зовнішнього і внутрішнього середовища, проаналізованого на стадії 1: розглядаються всі можливі джерела ризику, а також наявна інформація про сприйняття ризику (усвідомлення ризику) причетними сторонами, як внутрішніми по відношенню до компанії, так і зовнішніми. Особливі вимоги висуваються до якості інформації (максимально можливий рівень повноти, точності і тимчасової відповідності при наявних ресурсах на її отримання) та її джерел. Важливо, щоб персонал, задіяний в ідентифікації ризиків, мав у своєму розпорядженні всю повну інформацію про процеси або діяльність, які піддаються аналізу, що свідчить про необхідність участі в даному процесі спеціальних робочих груп, складених з експертів різного профілю.

3. *Аналіз ризиків,* результатом якого є визначення рівня ризику, що відображає оцінки наслідків та ймовірності ризикових подій. Виділяють кількісний та якісний аналіз; цінність і значення останнього істотно підвищуються, якщо визначення ризику здійснюється широким колом причетних сторін.

4. *Оцінювання ризиків,* що здійснюється з метою прийняття рішення про припустимість / неприпустимість ризику (щодо припустимого ризику не застосовуються процедури обробки ризику, передбачені стадією 5) і передбачає

дослідження рівнів підконтрольності ризикової події, витрат на реалізацію впливу, потенційних витрат і вигод, пов'язаних з ризиковою подією. Результати роботи експертів на цій стадії можуть передбачати перегляд критеріїв ризику, встановлених на стадії 1 (таким чином, вирішується завдання забезпечення аналізу всіх значущих ризиків).

5. *Обробка ризику* (вибір методу регулювання ризиків) здійснюється з оціненими і ранжированими ризиками, щодо яких прийнято рішення про їх неприйнятність / неприпустимість для компанії відповідно до критеріїв, визначених на початкових стадіях процесу управління ризиками.

Поряд з рекомендаціями COSO як базовий розглядається Стандарт з управління ризиками Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів (FERMA), який є спільною розробкою (2002 р.) Інституту ризик-менеджменту (IRM), Асоціації ризик-менеджменту та страхування (AIRMIC). На відміну від документа COSO в частині застосовуваної термінології стандарт FERMA дотримується підходу, прийнятого в документах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO / IEC 73:2002. Менеджмент ризику, терміни та визначення).

Для України першим етапом у становленні вітчизняного ризик-менеджменту повинна стати розробка національного стандарту або адаптація до міжнародних стандартів. Тобто проходження через процедуру громадського обговорення професійного стандарту, його структури, змісту, логіки побудови, вимог до складу трудових функцій, а також знань та вмінь ризик-менеджера як професіонала, що відповідали б чинними нормам та законодавству України.

Існуючий національний стандарт «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику» (IEC/ISO 31010:2009, IDT) чинний з 2013 року з повною відповідністю міжнародному стандарту «ISO/IEC 31010 Risk Management — Risk assessment guidelines».

Стандарт ISO/IEC 31000 «Ризик-менеджмент. Принципи та керівництва із застосування» (англ. *Risk Management — Principles and Guidelines on Implementation*) був розроблений міжнародною організацією зі стандартизації (англ. *International*

Organization for Standardization). Основні стадії управління ризиками за цим стандартом, «Ідентифікація ризику», «Аналіз ризику», «Оцінювання ризику», розглядаються як складові стадії «Оцінка ризику», тому що сам процес управління ризиком не існує сам по собі, а має стати складовим елементом управління на підприємстві, впроваджуватися на всіх корпоративних рівнях під діючі бізнес-процеси.

Підвищена увага у сфері ризик-менеджменту приділяється стандарту COSO ERM «Управління ризиками організацій. Інтегрована модель», розроблений Комітетом спонсорських організацій комісії Тредвея (англ. *Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission*). Цей документ описує концептуальні основи управління ризиками підприємств, в якому міститься детальна інформація та рекомендації стосовно створення корпоративної системи ризик-менеджменту в рамках підприємства.

Поряд з рекомендаціями COSO розглядається стандарт FERMA «Управління ризиками Федерації європейських асоціацій ризик-менеджменту» (англ. *The Federation of European Risk Management*), який є спільною розробкою Інституту ризик-менеджменту (англ. *Institute of Risk Management – IRM*) та Асоціації страховиків та ризик-менеджерів в промисловості та торгівлі (англ. *Association of Insurance and Risk Managers in Industry and Commerce – AIRMIC*). На відміну від стандарту COSO, стандарт FERMA в частині термінологічних описів дотримується підходу, прийнятого в документах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO/IEC 73:2002. Менеджмент ризику, терміни та визначення). Зокрема, ризик визначається стандартом як комбінація ймовірності події та її наслідків, що обмежує можливості аналізу ризиків. Однак, у стандарті FERMA ризик-менеджмент розглядається як невід’ємна центральна складова управління підприємством та (або) проектами.

Світова практика поширює активність впровадження міжнародних стандартів на вітчизняних підприємствах. Високий ступінь ризикованості в умовах невизначеності наштовхує керівників підприємств та проектів будувати окрему

корпоративну систему управління ризиками, яка дозволяє вдосконалювати процес ризик-менеджменту на будь-якому рівні ієрархії підприємства.

Застосування певної моделі управління ризиком, встановленої стандартом, має забезпечити ефективність ризик-менеджменту, його імплементацію та інтеграцію в загальну систему управління підприємства, що дає змогу ефективно використовувати інформацію про ризик та управління ризиком в рамках підприємства або певного проекту. Розвиток та поширення стандартів ризик-менеджменту, в тому числі їх модернізація та доповнення, свідчить про те, що ці процеси не можуть закінчитися, оскільки постійно змінюється контекст бізнес-середовища та виникають нові небезпеки та ризики. Тому актуальність впровадження міжнародних стандартів в проектне середовище українських підприємств набуває все більшого значення та потребує деталізованого підходу щодо застосування стандартів на вітчизняних підприємствах.

Донедавна ризик-менеджерами на підприємствах ставали досвідчені керівники, що володіли високим рівнем знань ключових аспектів діяльності, або ж випускники ВНЗ математичних та технічних спеціальностей, що володіли арсеналом знань зі статистичного та математичного аналізу управління ризиками. Починаючи з 2010 року ситуація в Україні почала змінюватись, коли в країні своє відділення відкрила Глобальна асоціація професіоналів ризик-менеджменту (Global Association of Risk Professionals, GARP).

До комітету управління регіонального відділення GARP увійшли українські та міжнародні банкіри. Для українських підприємств важливо розуміти, що робота з управління ризиками повинна проводитись безперервно, застосовуватись на усіх стадіях життєвого циклу продукції, в цьому процесі повинні бути задіяні спеціалісти усіх підрозділів, зовнішні експерти, а також проводиться аналіз дій конкурентів ¹⁵.

¹⁵ Використано: Стрельбіцька Н. Уніфікований міжнародний стандарт ризик-менеджменту як відповідь на виклики глобалізації. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://>

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття ризик-менеджменту.
2. Які вам відомі напрями ризик-менеджменту?
3. Мета та завдання ризик-менеджменту.
4. Поясніть принципову відмінність поміж об'єктом та суб'єктом ризик-менеджменту.
5. Визначте принципи ризик-менеджменту.
6. Методи ризик-менеджменту.
7. Поясніть принципову відмінність поміж об'єктом та суб'єктом ризик-менеджменту, що оформлені в певні системи – керовану і керуючу.
8. Визначте основні Міжнародні стандарти у процесі управління ризиками суб'єктів господарювання, надайте їх стисло характеристику

Практичні завдання

1. Розгляньте ситуації:

Ситуація 1. Ви є студентом ВНЗ. Які ризики супроводжують ваше навчання? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Ситуація 2. Ви збираєтеся стати підприємцем. З якими ризиками на етапі відкриття власної справи ви можете зіткнутися? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11snyvnh.pdf; Стандарт ризик-менеджменту Федерації європейських асоціацій з ризикменеджменту (RiskManagement Standard, FERMA – p.6). URL: <http://www.ferma.eu/Default.aspx?tabid=195>; Стрельбіцька Н. Уніфікований міжнародний стандарт ризик-менеджменту як відповідь на виклики глобалізації // *Соціально-економічні проблеми і держава*. – 2011. – Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11snyvnh.pdf>.

2. Занесіть відповіді у відповідну графу. Наведіть аргументи.

<i>Текст</i>	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
1. Об'єкт управління в ризик-менеджменті – ризикові вкладення капіталу і фінансові відносини між суб'єктами в процесі реалізації ризику		
2. Суб'єкт управління в ризик-менеджменті – це будь-який апарат правління, у т. ч. комерційна служба (відділ збуту)		
3. Стратегія ризику-менеджменту – це напрямки і способи управління ризиком		
4. Прийоми зниження ступеня ризику – це запобігання, утримання і передача ризику		

Тестові питання

1. Створення спеціальних резервних фондів у натуральній або грошовій формі (фондів самострахування або фондів ризику) є методом:

- а) уникнення ризику;
- б) компенсації ризику;
- в) збереження ризику;
- г) ігнорування ризиком;
- д) передачі ризику.

2. Компенсація ризику можлива за допомогою таких методів, як:

- а) залучення зовнішніх джерел (отримання кредитів і позик, державних дотацій для компенсації збитків та віднолення виробництва);
- б) передача ризику укладенням біржових угод;
- в) стратегічне планування діяльності;
- г) ігнорування ризиком;
- д) усі відповіді помилкові.

3. *До заходів впливу на ступінь ризику, що передують несприятливій події, плануються та здійснюються завчасно, належать:*

- а) страхування;
- б) самострахування;
- в) позички, кредити, дотації;
- г) диверсифікація;
- д) усі відповіді правильні.

4. *Прийняття ризику є доцільним за умови:*

- а) низької ймовірності втрат високого рівня збитків;
- б) великої ймовірності втрат і низького рівня збитків;
- в) низької ймовірності втрат і низького рівня збитків;
- г) нульової франшизи;
- д) усі відповіді помилкові.

5. *Сутність принципу «недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяє розмір власного капіталу» полягає у наступному:*

- а) визначення максимально можливого обсягу збитку у випадку настання ризикової події;
- б) порівняння можливого обсягу збитку з обсягом вкладеного капіталу;
- в) порівняння можливого обсягу збитку із усіма власними фінансовими ресурсами;
- г) всі варіанти вірні;
- д) усі відповіді помилкові.

6. *Охарактеризуйте зміст поняття «ризик-менеджмент»:*

- а) сукупність заходів, метою яких є завдання знизити небезпеку прийняття неправильних рішень і скоротити їх потенційні негативні наслідки;
- б) система оцінки ризику, управління ризиком і фінансовими відносинами, що виникають у процесі бізнесу;
- в) стратегічні й тактичні механізми управління ризиковими ситуаціями на підприємстві;

- г) роботи, пов'язані з ідентифікацією, аналізом ризиків і прийняттям рішень, що включають максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій;
- д) всі відповіді правильні.

7. Якісний аналіз ризику дає можливість:

- а) визначити чинники й зони ризику;
- б) розрахувати ступінь окремих ризиків і ризику певного виду діяльності в цілому;
- в) визначити ймовірність появи випадку втрат (ймовірність реалізації ризику);
- г) ідентифікувати можливі ризики
- д) вірна відповідь відсутня.

8. Функціями керованої підсистеми ризик-менеджменту є:

- а) розроблення на перспективу змін фінансово-економічного стану об'єкта та його частин;
- б) регулювання (вплив на об'єкт управління, за допомогою якого досягається ситуація стійкості цього об'єкта в разі виникнення відхилень від заданих параметрів);
- в) організація вирішення питань, пов'язаних із ризиком, ризиковими вкладенням капіталу;
- г) організація робіт зі зниження ступеня ризику;
- д) процес страхування ризику.

9. Оцінити ступінь ризику можна шляхом розрахунку:

- а) можливого збитку;
- б) можливого прибутку;
- в) коливання можливого результату;
- г) імовірності одержання бажаного прибутку;
- д) вірна відповідь відсутня.

10. Визначення загальних підходів до виявлення причин виникнення ризиків в економіці взагалі і специфічних причин виникнення ризиків, дослідження співвідношення невизначеності і ризику; оцінку ступеня ризику тощо – це:

- а) процес управління ризиками;

- б) методологія управління ризиками;
- в) принципи управління ризиками;
- г) політика управління ризиками;
- д) вірна відповідь відсутня.

Список рекомендованої літератури

Гончаров В.М., Рахметуліна Ж.Б. Розробка ефективних механізмів управління ризиками в підприємницькій діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5. С. 76-81.

Дурицька Г.В. Сучасні підходи до ризик-менеджменту міжнародних інвестиційних проектів. *Регіональна економіка*. 2012. № 2. С. 129-138.

Кашуба В.М. Риск-менеджмент как система управления финансовыми рисками компании. *ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика*. 2012. № 2. С. 68-83.

Управління ризиками у підприємництві: навчальний посібник / І. М. Посохов. Харків, 2015. 220 с.

Модуль 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЙ

Тема 3. Організація ризик-менеджменту бізнес-організацій

- 1. Організація системи управління ризиками бізнесу**
- 2. Функціональна структура ризик-менеджменту.
Аутсорсинг управління ризиками**

1. Організація системи управління ризиками бізнесу

Підсистема управління ризиком складається з об'єкта та суб'єкта управління. Як об'єкт виступає підприємство, його економічні відносини з іншими агентами, співробітники підприємства, технологічні процеси та інформаційні потоки. Суб'єкт управління (керуюча частина) – спеціальна група людей (підрозділ або співробітник підприємства, що користується послугами професійних консультантів), що на основі отриманої інформації, використовуючи різні методи та теорії ризику, розробляє заходи – керуючі впливи – для зниження імовірності негативного впливу ризику або утримання його в допустимих межах.

Об'єкт і суб'єкт управління оформлені в певні системи – керовану і керуючу. Ці системи представляють собою невід'ємні складові елементи системи управління. Вони знаходяться в безперервній взаємодії. При цьому головна і визначальна роль належить об'єкту управління.

Зв'язок між керуючою і керованою системами може бути прямим і зворотнім. Прямий зв'язок виражається у формі сигналів – команд, що йдуть від суб'єкта до об'єкта управління. Зворотний зв'язок представляє собою сигнали – повідомлення, що надходять від керованої системи до керуючого органу і виражають її реакцію на керуючий вплив. Керуючий вплив з боку органу управління здійснюється у формі прямих команд суб'єктивного та об'єктивного типу. Для безперебійного управління об'єктом цього ще недостатньо. Необхідний зворотній

зв'язок між керованим об'єктом до керуючого органу з метою контролю системи та обліку впливу на неї зовнішнього середовища. Якщо зворотній зв'язок в системі відсутній або припиниться, то така система може вийти з-під контролю і перетворитися на некеровану.

Будь-який процес управління повинен включати в себе чотири основні складові, а саме:

1) вхідний вплив (прямий зв'язок), тобто інформаційні сигнали, що надходять від керуючої системи до керованої;

2) перетворення вхідного впливу – полягає в обробці сигналів, які надходять за певним алгоритмом;

3) результат перетворення вхідного впливу, тобто виконавчу дію керованої системи;

4) вплив результату на вхідний вплив (зворотний зв'язок), тобто надходження в керуючий орган звітів про поточний стан і функціонуванні об'єкта управління.

На виконавчому рівні виконуються дві основні функції:

1) постійний контроль ризику функціонування підприємства;

2) управління ризиком, пов'язаним із процесом підготовки рішень усіх рівнів на підприємстві та корекцією небажаного розвитку подій.

З метою визначення ризиків, які загрожують бізнесу здійснюють три кроки (Рис. 1)

Крок 1. Виявлення ризиків:	Крок 2. Оцінка ризиків	Крок 3. Управління ризи- ками:
1) визначення факторів та подій, що можуть негативно вплинути на цілі компанії; 2) ризики, які не будуть виявлені на цьому етапі не	1) аналіз ризиків з метою визначення найбільш критичних з точки зору вірогідності, втрат і відповідно найбільш пріоритетних; 2) дозволяє визначити вузький спектр	1) розробка заходів, що виключають або знижують рівень ризику; 2) визначення попередніх строків впровадження та встановлення відповідальних;

зможуть бути мінімізовані в майбутньому; 3) виявляти ризики краще в процесі планування та бюджетування	потенціальних ризиків на яких керівництву необхідно фокусуватись.	3) залучення додаткових ресурсів.
---	---	-----------------------------------

Рис 1. Визначення ризиків-загроз бізнесу

Сучасне розуміння ризик-менеджменту базується на так званій «концепції прийнятного ризику», згідно з якою основною метою процесу управління ризиком є отримання максимальної стійкості всіх видів діяльності компанії шляхом утримання сукупного ризику (очікуваного рівня втрат) в заданих стратегією межах розвитку компанії.

Сприйняття концепції «прийнятного ризику» пов'язано із рядом наслідків, які стосуються організації ризик-менеджменту і його місця в управлінні компанією, а саме: 1) управління ризиками – це процес, який повинен починатися вже на стадії розробки стратегії компанії, за участю її власників, оскільки саме власники мають визначити максимальний рівень сумарного ризику, на який буде готова йти компанія; 2) служба ризик-менеджменту має бути незалежною від інших функціональних підрозділів, вона має бути безпосередньо підлеглою вищому керівництву. Хоча в той же час управління ризиками має бути інтегроване в загальний процес управління компанією.

2. Функціональна структура ризик-менеджменту.

Аутсорсинг управління ризиками

Функціональний відділ з ризик-менеджменту може працювати як:

інформаційно-аналітичний відділ (аналіз та експертне оцінювання ризиків та прогнозування їх розвитку; інформаційне забезпечення суб'єктів ризик-менеджменту тощо);

відділ методичного забезпечення та планування управління ризиками (розробка методики оцінки та моніторингу ризи-

ків; складання планів; розподіл компетенції тощо);

відділ контролю та моніторингу системи ризик-менеджменту (оцінювання стану функціонування системи управління ризиками та визначення напрямів удосконалення);

відділ адміністрування ризиків та їх правового забезпечення (розробка програм мінімізації ризиків та їх страхування; робота з претензіями споживачів та партнерів тощо).

Реалізація функцій ризик-менеджменту може бути передана за межі організації (аутсорсинг). Організації може бути вигідніше (доцільніше) передати систему ризик-менеджменту або її окремі функції (наприклад, ідентифікація та оцінка ризику; управління окремими ризиками тощо) за межі організаційної структури. В практиці ризик-менеджменту такий «субпідряд» називають аутсорсингом управління ризиком (субпідрядниками зазвичай виступають страхові компанії і брокери, банки та інші фінансові організації тощо).

Основні переваги аутсорсингу управління ризиками (Risk management outsourcing): відчутна економія на витратах пов'язаних з функціонуванням організаційної системи ризик-менеджменту, бо організація має можливість відмовитись від не обхідності включення до штату посад, професійна діяльність за якими, передбачає виконання функцій ризик-менеджменту, що з одного боку, заощаджує бюджет організації, а з іншого – дозволяє користуватися послугами висококваліфікованих фахівців¹⁶.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

¹⁶ Анализ востребованности и оценка качества услуг аутсорсинга в Украине. URL: <http://job.ukr.net/articles/analiz-vostrebovannosti-i-ocenka-kachestva-uslugautsorsinga-v-ukraine/>; Бравар Жан-Луи. Эффективный аутсорсинг: понимание, планирование и использование успешных аутсорсинговых отношений : пер. с англ. / Жан-Луи Бравар, Роберт Морган. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. 288 с.; Левчук К.О. Аутсорсинг в системі менеджменту підприємства // *Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ: Плай, 2008. № 2 (12). – С. 175-187; Шимко О.В. Аутсорсинг як інструмент забезпечення ефективної діяльності підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/27840.doc.htm

Запитання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику організація системи управління ризиками бізнесу.
2. Дайте характеристику підсистем управління ризиком, що складається з об'єкта та суб'єкта управління.
3. Визначте алгоритм виявлення ризиків.
4. Схарактеризуйте алгоритм оцінка ризиків.
5. Розкрийте алгоритм управління ризиками.
6. Концепція «прийнятного ризику».
7. Розкрийте зміст функціональної структури ризик-менеджменту.
8. Дайте характеристику завдань функціонального відділу з ризик-менеджменту бізнес-організацій.
9. Дайте характеристику завдань інформаційно-аналітичного відділу бізнес-організацій.
10. Дайте характеристику завдань відділу контролю та моніторингу системи ризик-менеджменту бізнес-організацій.
11. Дайте характеристику завдань відділу адміністрування ризиків та їх правового забезпечення бізнес-організацій.
12. За яких умов реалізація функцій ризик-менеджменту може бути передана за межі організації (аутсорсинг)?

Практичні завдання

Задача. Визначте ризики в діяльності фірми, яка є виробником молочної продукції. Один із продуктів – вершкове масло – постачається на зовнішній ринок у ящиках. Витрати на виробництво одного ящика дорівнюють 260 грн, на транспортування його замовнику – 50 грн. Фірма продає кожен ящик за ціною 540 грн. Якщо ящик з продукцією не продається протягом місяця, то фірма не одержує доходу. Адміністратор має вирішити, яку кількість ящиків масла варто виробляти протягом місяця за умови, що попит на масло, виражений у кількості ящиків, планується 50, 60, 70, 80 і 90 ящиків, а відповідні ймовірності попиту дорівнюють 0,1; 0,15; 0,2; 0,35; 0,2. Зробіть прогноз щодо найкращої стратегії адміністратора.

Розгляньте ситуацію. У діяльності творчого колективу завжди наявний ризик його розформування в результаті, наприклад, несприятливої кон'юнктури. Які ще види ризиків збереження стабільності творчого колективу ви можете назвати? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Тестові питання

1. *Управління ризиками – це специфічна область менеджменту, що вимагає знань в області:*

- а) страхової діяльності;
- б) аналізу господарської діяльності;
- в) математичних засобів оптимізації економічних розрахунків;
- г) всі варіанти вірні.
- д) вірна відповідь відсутня.

2. *Забезпечення умов успішного функціонування підприємства в умовах ризику – це:*

- а) головна мета складання програми управління ризиками;
- б) головний принцип управління ризиками;
- в) головна мета системи управління ризиками;
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

3. *Можливі правила управління ризиками, обумовлені обраним варіантом стратегії управління підприємством включають:*

- а) готовність до самостійного покриття великих збитків;
- б) передачу всіх ризиків, що можуть негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства;
- в) відмовлення від освоєння нової ринкової ніші при визначеному розмірі збитків;
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

4. Інформація для розробки програми управління ризиком присвячена аналізу наступних питань:

- а) уточнення стратегії підприємства по управлінню ризиками і використанню процедур управління;
- б) процесу попереднього добору ризиків;
- в) формування плану превентивних заходів;
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

5. Будь-який процес управління повинен включати в себе основні складові, а саме:

- а) вхідний вплив (прямий зв'язок), тобто інформаційні сигнали, що надходять від керуючої системи до керованої;
- б) перетворення вхідного впливу – полягає в обробці сигналів, які надходять за певним алгоритмом;
- в) результат перетворення вхідного впливу, тобто виконавчу дію керованої системи;
- г) вплив результату на вхідний вплив (зворотний зв'язок), тобто надходження в керуючий орган звітів про поточний стан і функціонуванні об'єкта управління.
- д) всі варіанти вірні.

6. Функціональний відділ з ризик-менеджменту може працювати як:

- а) інформаційно-аналітичний відділ;
- б) відділ методичного забезпечення та планування управління ризиками;
- в) відділ контролю та моніторингу системи ризик-менеджменту;
- г) відділ адміністрування ризиків та їх правового забезпечення;
- д) всі варіанти вірні.

7. Кінцевою метою ризик-менеджменту бізнес-організацій є :

- а) отримання прибутку в умовах відсутності невизначеності;
- б) отримання найбільшого прибутку за оптимального, прийняттого для підприємця співвідношення прибутку та ризику;
- в) задоволення потреб споживачів;
- г) гарантування надійності партнера;
- д) вірна відповідь відсутня.

8. Основні правила ризик-менеджменту бізнес-організацій:

- а) недоцільно ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал;
- б) недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- в) необхідно думати про наслідки ризику;
- г) не правильно вважати, що завжди наявне лише одне рішення;
- д) усі відповіді правильні.

9. Реалізація принципу «недоцільно ризикувати великим заради малого» передбачає:

- а) порівняння очікуваного доходу з рівнем ризиків, що притаманні цій діяльності;
- б) визначення максимального можливого обсягу збитку у випадку настання ризикової події;
- в) порівняння можливого обсягу збитку з обсягом вкладеного капіталу;
- г) порівняння можливого обсягу збитку із усіма власними фінансовими ресурсами;
- д) вірна відповідь відсутня.

10. Основні переваги аутсорсингу управління ризиками (Risk management outsourcing):

- а) відчутна економія на витратах пов'язаних з функціонуванням організаційної системи ризик-менеджменту;
- б) передачу всіх ризиків, що можуть негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства;

- в) відмовлення від освоєння нової ринкової ніші при визначеному розмірі збитків;
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

Список рекомендованої літератури

Гончаров В.М., Рахметуліна Ж.Б. Розробка ефективних механізмів управління ризиками в підприємницькій діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5. С. 76-81.

Кочетков В.М. Сирочук Н.А. Методичні підходи до аналізу і оцінки економічного ризику підприємства. *Економіка: проблеми теорії і практики: Збірник наук. праць*. 2010. Т. 8. Вип. 264. С. 2202–2210.

Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства: монографія. Хмельницький, 2007. 312 с.

Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / за заг. ред. Донець Л.І. Київ, 2012. 472 с.

Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посібник / М.Д. Балджи, В.А. Карпов, А.І. Ковальов та ін. Одеса, 2013. 670 с.

Панченко Є. Нова міжнародна поведінкова парадигма та її залучення для підвищення ефективності ризик-менеджменту в Україні. *Економіка України*. 2010. № 7. С. 22-36.

Посохов І.М. Дослідження факторів ризиків корпорацій. *Бізнес Інформ*. 2012. № 8. С. 207-211.

Щербак В.Г., Щербак О.В. Формування інтегрованої системи ризик-менеджменту транснаціональними корпораціями. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 7-8. С. 3-6.

Тема 4. Управління фінансами бізнес-організацій

в умовах невизначеності та ризиків

1. Фінансові ризики

2. Фінансові ресурси та фінансові результати діяльності бізнес-організацій

1. Фінансові ризики

Управління бізнес-системами в умовах невизначеності та ризиків передбачає зосередження уваги на дослідженні фінансового ризику (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність і зміст фінансового ризику

<i>Напрямок</i>	<i>Сутність і зміст фінансового ризику</i>
1	Фінансовий ризик – усі майнові ризики, оскільки збитки, завдані внаслідок прояву майнових ризиків, завжди або майже завжди мають фінансовий характер, тобто набувають грошового виміру
2	Фінансовими ризиками є ті, які такими прямо чи непрямо визначають нормативні документи країни
3	Фінансовий ризик є тотожним кредитному ризику, ризику гарантій і порук

До основних видів фінансових ризиків належать: ризик зниження фінансової стійкості; ризик неплатоспроможності; інвестиційний ризик; податковий ризик; інфляційний ризик; процентний ризик; дисконтний ризик; валютний ризик; ризик вкладення коштів у цінні папери; кредитний ризик тощо. Фінансовий бізнес-консалтинг щодо управління фінансовим ризиком стосується вирішення питань достатності резервів для покриття наслідків фінансового ризику та визначення умов безризикової діяльності.

Велике питання викликає податковий ризик як можливість для платників податків мати фінансові та інші втра-

ти, пов'язані з процесом сплати та оптимізації податків. Податковий ризик має такі види: ризик податкового контролю, ризик посилення податкового тягаря, ризик кримінального переслідування податкового характеру. Фінансові ризики підприємства надзвичайно різноманітні і щоб ефективно управляти ними, їх класифікують за основними ознаками (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація фінансових ризиків

<i>Критерій</i>	<i>Види фінансових ризиків</i>
За місцем виникнення	ризик зниження фінансової стійкості ризик неплатоспроможності інвестиційний ризик інфляційний ризик процентний ризик кредитний ризик депозитний ризик податковий ризик інші види ризиків.
За видами фінансових операцій	ризики фінансування бізнесу ризики довгострокового інвестування ризики управління оборотним капіталом
За об'єктом	ризик окремої фінансової операції ризик різних видів фінансової діяльності ризик фінансової діяльності всього підприємства
За сукупністю інструментів	індивідуальний фінансовий ризик портфельний фінансовий ризик
За комплексністю дослідження	простий фінансовий ризик складний фінансовий ризик
За джерелами виникнення	зовнішній (систематичний) ризик внутрішній (несистематичний) ризик
За фінансовими	ризик, що призводить до збитків

наслідками	ризик, що призводить до втраченої вигоди ризик, що призводить як до збитків, так і до додаткових вигід
За рівнем фінансових втрат	припустимий ризик критичний ризик катастрофічний ризик
За можливістю передбачення	прогнозований ризик непрогнозований ризик

Управління фінансовими ризиками підприємства (ризик-менеджмент у фінансовій сфері) – це окрема функція фінансового менеджменту, зумовлену невизначеністю факторів внутрішнього і зовнішнього середовища компанії у прийнятті рішень у сфері інвестування, фінансування й управління активами, яка передбачає застосування особливої процедури виявлення, оцінки, вибору і використання методів нейтралізації ризиків, прийняття ризиків, обміну інформацією про ризики і контролю результатів.

Управління фінансовими ризиками підприємства ґрунтується на певних принципах, основними з яких є: усвідомлення прийняття ризику; керованість прийнятим ризиком; економічність керування; порівнянність рівня прийнятих ризиків з рівнем прибутковості і можливостями підприємства.

Схема управління фінансовими ризиками є частиною загальної фінансової стратегії підприємства і полягає в розробленні системи заходів щодо нейтралізації можливих негативних фінансових наслідків ризиків, пов'язаних з різними аспектами фінансової діяльності.

Логіка формування і реалізації схеми управління фінансовими ризиками така сама, як і під час управління іншими видами ризиків. Процес управління ризиком – це систематичний аналіз ризику, вироблення і застосування відповідних заходів для його мінімізації. У цьому процесі виділяють п'ять етапів: виявлення ризику; оцінка ризику; вибір методів впливу на ризик; реалізація обраних методів; оцінка результатів. Система впливу на фінансові ризики передбачає використання

таких основних методів: уникнення ризику; запобігання збиткові; прийняття ризику на себе; перенесення ризику (хеджування, страхування, диверсифікація).

Уникнення ризику – це свідоме рішення не піддаватися певному виду ризику. Компанія може вирішити не піддавати себе ризику, пов'язаному з якоюсь операцією або напрямом бізнесу, тому що вони видаються їй надто ризикованими. Але уникнути ризику вдається не завжди.

Запобігання збитку зводиться до дій, спрямованих на зменшення ймовірності втрат і (або) для мінімізації їх наслідків. Такі дії можуть починатися до того, як збитку було завдано, під час і після завдання збитку.

Прийняття ризику полягає в покритті збитків за рахунок власних ресурсів. Іноді це відбувається само собою, наприклад, коли фірма не підозрює про існування ризику чи не звертає на нього уваги. Бувають випадки, коли фірми свідомо вирішують піти на ризик. Зокрема, деякі фірми відмовляються від страхового поліса, відпадаючи перевагу у разі настання певної події витратити на ліквідацію її наслідків частину своїх коштів.

Перенесення ризику означає перенесення ризику на інших. Продаж ризикованих цінних паперів комусь іншому і придбання страхового поліса – приклади такої стратегії управління ризиком. Інший приклад: ви не починаєте ніяких дій, щоб уникнути ризику, і розраховуєте, що завданий збиток буде покритий за чийсь рахунок. Серед цих чотирьох прийомів управління ризиком саме в перенесенні частини чи всього ризику фінансова система відіграє велику роль. Розрізняють три методи перенесення ризику, які також називають трьома схемами перенесення ризику: хеджування, страхування і диверсифікація.

Про *хеджування ризику* говорять у тих випадках, коли дії, розпочаті для зниження ризику зазнати збитків, одночасно призводять і до неможливості одержати дохід.

Страхування передбачає виплату страхового внеску чи премії (ціни, що сплачують за страховий поліс) з метою уникнути збитків. Придбаваючи страховий поліс, фірма погоджується мати гарантовані витрати (страховий внесок, що

виплачують за поліс) замість імовірності зазнати набагато більший збиток, пов'язаний з браком страховки.

Між хеджуванням і страхуванням є фундаментальна різниця. У разі хеджування компанія усуває ризик зазнати збитків, відмовляючись від можливості одержати дохід. У разі страхування фірма сплачує страховий внесок, усуваючи тим самим ризик зазнати збитків, але зберігаючи можливість одержати дохід.

В умовах невизначеності та ризиків набуває поширення комплексна консультаційна послуга, як *перевірка належної сумлінності* – Дью Ділідженс (Due Diligence, DueD, DDG), що передбачає вивчення організації, її загальної системи управління, фінансового менеджменту, аналіз наявних угод, договорів, фінансових звітів, зобов'язань, інвестиційних можливостей.

Види проведення Дью Ділідженс:

фінансовий аналіз (financial due diligence), який дає висновок про здатність підприємства приносити дохід забезпечувати прибутковість. доцільно проводити фінансовий аналіз одночасно з аудитом підприємства, в ході якого визначаються правильність ведення бухгалтерського обліку, достовірність звітності та іншої документації та їх відповідність нормативним актам. у процесі фінансового аналізу вивчаються активи компанії, її доходи, фінансові коефіцієнти і система фінансового планування і контролю;

податковий аналіз (tax due diligence) – детальний аналіз податкових ризиків; сум обчислених податкових платежів та їх динаміка; сум сплачених податків та їх динаміка; показники податкової та (або) бухгалтерської (фінансової) звітності та їх динаміка; фактори та причини, що впливають на формування податкової баз, на основі якого здійснюється висновок про тяжкість податкового навантаження на підприємство, про можливість податкової оптимізації;

правова експертиза (legal due diligence) здійснює огляд установчих документів, юридичного статусу, документів про корпоративне управління, рішень колегіальних органів управління і основних довіреностей, визначає відповідність діяльності фірми нормативним актам у сфері цивільного,

трудового права, а також в галузі законодавства. так само при постановці даного завдання в ході правової перевірки складаються рекомендації щодо зміни редакції документації підприємства на відповідність її існуючим нормам юриспруденції¹⁷.

Головною метою управління бізнес-системами в умовах невизначеності та ризиків є забезпечення максимізації добробуту власників підприємства в поточному і перспективному періоді, що одержує конкретне вираження в забезпеченні максимізації ринкової вартості підприємства, що реалізує кінцеві фінансові інтереси його власників.

У процесі реалізації цієї головної мети вирішуються наступні основні завдання: забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів відповідно до задач розвитку підприємства в майбутньому періоді; забезпечення максимізації прибутку підприємства при рівні фінансового ризику, що передбачається; забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику при рівні прибутку, що передбачається; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

Управління бізнес-системами в умовах невизначеності та ризиків *спрямовано на вирішення таких завдань*:

фінансові стратегічні завдання: максимізації прибутку підприємства, забезпечення інвестиційної привабливості підприємства, забезпечення фінансової стійкості в довгостроковому періоді;

поточні цілі (завдання): забезпечення збалансованості надходження грошових коштів (платоспроможності та ліквідності підприємства), забезпечення достатнього рівня рентабельності і продажів за рахунок гнучкої цінової політики і зниження витрат.

До поточних завдань також відноситься запобігання ба-

¹⁷ Використано: Сілічева Н. Є. Сутність Due Diligence (Дью Ділідженс) і можливі перспективи розвитку в Україні. *Економічний про-стір*. 2011. № 45. С. 288–296.; Семенова Л. Технологія проведення Due Diligence. *Банківський менеджмент*. 2011. № 9. С. 47–50; То-машевська І. Л. Due diligence: порядок проведення та документування. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 4 (54). С. 194–196.

нкрутства і великих фінансових невдач. Усі завдання тісно пов'язані між собою, і вирішуються в рамках фінансової політики підприємства. Фінансова політика підприємства складається з наступних елементів (частин): облікова політика; кредитна політика – політика у взаєминах з банками, або по відношенню до кредитів взагалі; політика щодо управління витратами (метод регулювання витрат, класифікація витрат, частка постійних витрат у собівартості); податкова політика та податкове планування, (необхідно мінімізувати податкові платежі але не на шкоду іншим напрямками, виробництвам); дивідендна політика; політика управління грошовими коштами (у тому числі оборотними активами); інвестиційна політика (найбільш ефективна з фінансової точки зору).

Будь-яке підприємство чи організація, які бажають збільшити прибуток, повинні планувати свою діяльність. У процесі планування виробничої і комерційної діяльності підприємству потрібно ефективний зворотний зв'язок, зокрема, отримання кількісних даних про результати своєї роботи, контроль за станом майна, капіталу і прибутку. При цьому виняткового значення має його фінансова стабільність.

2. Фінансові ресурси підприємства. Фінансові результати діяльності

Фінанси фірми (підприємства) – це сукупність економічних відносин, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням грошових фондів суб'єктів господарювання. Фінанси підприємств як економічна категорія проявляє свою сутність через наступні функції: формування фінансових ресурсів (забезпечуюча); розподіл та використання фінансових ресурсів (розподільча); контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів (контрольна).

Специфіка фінансів підприємств та організацій полягає в тому, що через них мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для

обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг.

Основні складові фінансових відносин: формування статутного капіталу підприємства (надходження пайових внесків, випуск акцій); утворення та розподіл доходів, прибутку (проведення розрахунків з постачальниками, покупцями); сплату податків та інших обов'язкових платежів, надходження субсидій, дотацій з бюджетів різних рівнів; одержання і погашення кредитів, сплату страхових внесків, отримання страхових відшкодувань; розміщення і зберігання коштів у кредитно-банківській системі, на фондовому ринку, інвестування та одержання доходів; внутрішньовиробничий розподіл грошових коштів (виплату заробітної плати, відшкодування вартості спожитих основних та оборотних фондів, формування резервів, сплату дивідендів) тощо.

Основними джерелами утворення фінансових ресурсів підприємства є:

власні кошти – статутний капітал, валовий дохід та прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від використання та продажу активів підприємства. Фінансування за рахунок власних коштів має низку переваг, а саме: простоту прийняття рішень (усередині підприємства), економію на сплаті позикових процентів, збереження фінансової стійкості та платоспроможності. Водночас обмеженість власних коштів змушує вдаватися і до інших джерел фінансування;

залучені кошти – кошти, які є власним капіталом (надходження від емісії акцій тощо) та борговим фінансуванням, що передбачає повернення залучених коштів (позики, кредити, емісія облігацій, використання кредиторської заборгованості) (рис. 2).

за джерелом походження			
Власні		залучені	
Сформовані під час заснування підприємства	Отримані в процесі діяльності підприємства	Фінансові ресурси, що мобілізовані на фінансовому ринку	Фінансові ресурси, що поступають в порядку розподілу грошових надходжень
Внески засновників	прибуток від основної діяльності; доходи від фінансових операцій; амортизаційні відрахування тощо	отримані кредити; кошти отримані від продажу акцій, облігацій та інших цінних паперів; дивіденди та проценти по іншим цінним паперам	страхові відшкодування; бюджетні субсидії тощо

Рис. 2. Фінансові ресурси підприємства

Доходи підприємства – будь-які надходження, які отримує підприємство в результаті здійснення господарської діяльності протягом певного періоду (місяць, квартал, рік).

Дохід можна розглядати як приріст економічних вигід: збільшення активів або зменшення зобов'язань. Отримання доходу приводить до зростання власного капіталу не за рахунок внесків власників підприємства, а за рахунок власної діяльності підприємства.

Доходи підприємства формуються відповідно до видів діяльності:

дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

інші операційні доходи;

доходи від участі в капіталі;

інші фінансові доходи;

надзвичайні доходи.

До факторів, що впливають на дохід від реалізації

продукції, товарів, робіт, послуг підприємств, відносять:

у сфері виробництва – обсяг виробництва, якість продукції, її асортимент, ритмічність випуску;

у сфері обігу – якість, ціна, ритмічність реалізації, форми розрахункових документів, строк документообороту; не залежать від діяльності підприємства.

Витрати підприємства – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або зростання зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу за винятком його зменшення за рахунок його вилучення або розподілу серед власників;

Витрати також формуються відповідно до видів діяльності: від операційної діяльності, від інвестиційної і фінансової діяльності, від надзвичайної діяльності.

Витрати від операційної діяльності включають: собівартість реалізованої продукції; адміністративні витрати; витрати на збут інші операційні витрати.

Фінансовий стан підприємства – це його здатність своєчасно здійснювати платежі та фінансувати свою діяльність на розширеній основі. Ця здатність полягає у забезпеченні діяльності фінансовими ресурсами, їх раціональному використанні, платоспроможності та фінансовій стійкості підприємства. Фінансово-економічний стан залежить від результатів операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

До основних напрямів аналізу фінансового стану підприємства відносять: економічну оцінку структури балансу підприємства; аналіз ділової активності підприємства; аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства; аналіз фінансових результатів і прибутковості (рентабельності) діяльності підприємства.

Прибуток – це сума, на яку доходи підприємства перевищують його витрати. Збитком вважається перевищення суми витрат на сумою доходів, для отримання яких були здійснені ці витрати.

Види прибутку підприємств: валовий (загальний) прибуток (збиток) – розраховують як різницю між чистим доходом від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції; прибуток (збиток) від операційної діяльності – визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку) та іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут

та інших операційних витрат. Також розрізняють такі види прибутку підприємств: прибуток (збиток) від звичайної діяльності – до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів, фінансових та інших витрат; прибуток від звичайної діяльності після оподаткування – визначається як різниця між прибутком від звичайної Діяльності до оподаткування і суми податків з прибутку. чистий прибуток (збиток) підприємства – розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності після оподаткування і надзвичайного прибутку (збитку) після оподаткування (Рис. 3).

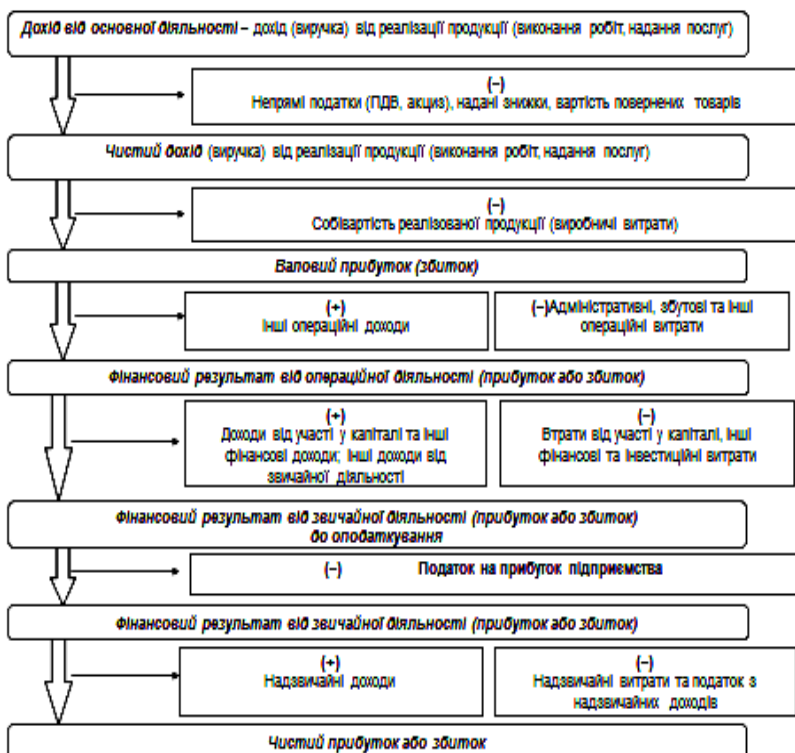

Рис. 3. Алгоритм обчислення фінансових результатів діяльності підприємства

Ефективне управління фінансовою діяльністю підприємства

ства забезпечується реалізацією ряду принципів: інтегрованість із загальною системою управління підприємством; комплексний характер формування управлінських рішень; високий динамізм управління; варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства¹⁸.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Запитання для самоконтролю

1. Визначте сутність і зміст фінансового ризику.
2. Які види фінансових ризиків вам відомі?
3. В чому полягає: ризик зниження фінансової стійкості бізнес-організацій?
4. Дайте характеристику ризику неплатоспроможності;
5. Визначте ознаки інвестиційного ризику
6. Дайте характеристику таких видів фінансових ризиків: податковий ризик; інфляційний ризик; процентний ризик; дисконтний ризик; валютний ризик; ризик вкладення коштів у цінні папери; кредитний ризик тощо.
7. Охарактеризуйте систему внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин на підприємстві.
8. Дайте характеристики видів діяльності та грошових надходжень підприємств.
9. Дайте визначення доходів, витрат і прибутку підприємства?
10. Назвіть види прибутку. У чому полягають особливості формування та розподілу прибутку?

Практичні завдання

¹⁸ Використано: Фінансовий аналіз : навч. посіб. / за заг. ред Т. Д. Косової, І. В. Сіменко. Київ : Центр учб. л-ри, 2013. 440 с.; Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємств та її аналіз : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2008. – 568 с.; Яріш П. М. Методи проведення аналізу фінансових результатів діяльності організацій. *Управління розвитком*. 2013. № 4(144). С. 159 - 162.

На основі даних про фінансово-господарську діяльність підприємств визначити розмір валового прибутку. Визначте які ризики можуть посприяти його мінімізації.

№ з/п	Показник	Підприємства		
		А	Б	В
1	Виручка від реалізації, тис. грн	273000	321420	359000
2	Собівартість реалізованої продукції	163800	204800	225340
3	Акцізний збір, тис. грн	27800	-	18920
4	Адміністративні витрати, тис. грн	4800	6200	7960
5	Фінансові доходи підприємства, тис. грн	32600	19600	30680
6	Фінансові витрати, тис. грн	11500	12080	16432
7	Амортизаційні відрахування, тис. грн	17740	15760	20280
8	Доходи від реалізації оборотних активів, тис. грн	19600	24600	26180
9	Дохід від операційної оренди, тис. грн	11380	20340	9600
10	Витрати на збут, тис. грн	7680	5980	10200
11	Дохід від спільної діяльності, тис. грн	18900	21400	-
12	Одержано штрафи та неустойки, тис. грн	2400	6010	5400
13	Втрати від надзвичайних подій, тис. грн	3340	4700	8220

Задача 2. Визначте, за якого обсягу виробництва підприємство може досягти межі прибутку в 1 млн грн, користуючись такою інформацією: постійні витрати на виробництво – 1 млн одиниць продукції становить 4 млн грн; змінні – 6 млн грн; ступінь ризику за витратами, які необхідно здійснювати на підприємстві, – 5 %; ціна реалізації продукції за обсягу 1 млн одиниць продукції встановлюється на підставі 20

%-ї рентабельності.

Розгляньте ситуацію. Зробіть аналіз портфельного підходу до теорії грошей. За формальною кейнсіанською моделлю індивіди можуть тримати своє багатство у вигляді грошей і облігацій. Гроші – актив, що не приносить грошової процентної ставки, якщо вони перебувають у власника. Облігації – цінні папери, що дають певний дохід. Той факт, що власники не бажають тримати всі свої активи в облігаціях, економісти пояснюють небажанням людей ризикувати, оскільки ринкова вартість облігацій не відома заздалегідь. Які види ризиків супроводжують кожен із видів активів? Який ризик, на вашу думку, переважає в кожному випадку? Якими методами ризик-менеджменту можна знизити ці ризики?

Тестові питання

1. *Найбільш розповсюдженим способом зниження фінансового ризику є:*

- а) диверсифікація;
- б) страхування;
- в) лімітування;
- г) придбання додаткової інформації стосовно вибору і результатів;
- д) вірна відповідь відсутня.

2. *Капітал, створений шляхом накопичення прибутку фірми, – це її:*

- а) основний капітал;
- б) власний капітал;
- в) інтелектуальний капітал;
- г) оборотний капітал;
- д) залучений капітал.

3. *Ефективне управління фінансовою діяльністю підприємства забезпечується реалізацією ряду принципів:*

- а) інтегрованість із загальною системою управління підприємством;
- б) комплексний характер формування управлінських

рішень;

в) високий динамізм управління; варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень;

г) орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства;

д) всі відповіді вірні.

4. До складу фінансів суб'єктів господарювання входять:

а) ринок кредитних ресурсів;

б) фінанси самозайнятого населення;

в) фінанси комерційних підприємств і організацій;

г) ринок цінних паперів;

д) ринок грошей.

5. Методи управління ризиками:

а) запобігання ризику, утримання ризику;

б) передача ризику, зниження ступеня ризику;

в) всі відповіді правильні;

г) немає правильної відповіді;

д) ігнорування ризиком.

6. Фінансова політика підприємства складається з наступних елементів (частин):

а) кредитна політика – політика у взаєминах з банками, або по відношенню до кредитів взагалі;

б) політика щодо управління витратами (метод регулювання витрат, класифікація витрат, частка постійних витрат у собівартості);

в) облікова політика, податкова політика та податкове планування, (необхідно мінімізувати податкові платежі але не на шкоду іншим напрямкам, виробництвом); дивідендна політика;

г) політика управління грошовими коштами (у тому числі оборотними активами) та інвестиційна політика (найбільш ефективна з фінансової точки зору);

д) всі відповіді вірні.

7. Політика підприємства щодо управління витратами

(метод регулювання витрат, класифікація витрат, частка постійних витрат у собівартості) – є складовою:

- а) кредитної політики;
- б) податкової політики;
- в) інвестиційної політики;
- г) політика управління грошовими коштами;
- д) фінансової політики.

8. *Процес розподілу інвестором коштів між різними об'єктами вкладення капіталу – це...*

- а) придбання додаткової інформації про результати;
- б) лімітування;
- в) страхування;
- г) диверсифікованість;
- д) вірна відповідь відсутня.

9. *Діяльність, що спрямована на захист підприємства від можливих втрат і зниження прибутковості називається:*

- а) політикою ризику;
- б) управлінням ризиком;
- в) аналізом ризику;
- г) динамікою ризику;
- д) вірна відповідь відсутня.

10. *Покриття збитків, що є наслідком настання ризику, за рахунок власних ресурсів:*

- а) уникнення ризику;
- б) страхування ризику;
- в) прийняття ризику;
- г) перенесення ризику;
- д) ігнорування ризиком.

Список рекомендованої літератури

Коленда Н.В. Поняття системи ризик-менеджменту підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 398–401

Нечипорук Л.В., Доброрез О.Г. Страхування та його

роль у процесі управління кредитним ризиком. *Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право.* Харків: Право, 2014. Вип. 1 (16). С. 34-41.

Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / за заг. ред. Донець Л.І. Київ: ЦУЛ, 2012. 472 с.

Стрельбіцька Н. Уніфікований міжнародний стандарт ризик-менеджменту як відповідь на виклики глобалізації. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11snynvh.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).

Фінансове забезпечення розвитку підприємств: монографія / І. О. Бланк та ін.; за ред. І. О. Бланка. Київ: КНТЕУ, 2011. 343 с.

Тема 5. Страхування ризику

- 1. Страхування. Страхові ризики. Страхові фонди**
- 2. Страховий ринок. Властивості страхової послуги**
- 3. Соціальний ризик та соціальне страхування**

1. Страхування. Страхові ризики. Страхові фонди

Страхування є досить ефективним методом управління ризиком. Страхування – система економічних відносин, що включає сукупність форм і методів формування цільових коштів та їх використання на відшкодування збитків за різних непередбачених несприятливих явищ (ризиків), а також на надання допомоги громадянам при настанні певних подій у їх житті.

Як економічна категорія страхування має наступні ознаки.

1. *Відносини страхування носять ризиковий та імовірний характер.* Їхніми суб'єктами є страхувальники і страховики, які утворюють страхові співтовариства.

Потребу в страхуванні викликає саме фактор ризику і

необхідність покриття можливих збитків у результаті прояву цього фактора. Аналіз ризиків дає можливість поділити їх на дві групи: страхові і нестрахові ризики.

Нестрахові ризики – ризики, для яких неможливо визначити ймовірність та величину пов'язаних з ними збитків. Як правило, страховики не беруть на себе відповідальність за цими ризиками. До нестрахових відносять, наприклад, політичні ризики. Вони передбачають настання таких подій, як: зміна уряду, війна, революція; обмеження вільної торгівлі; необґрунтовані надмірні податки; обмеження вільного обміну валют. Деколи, якщо з'являються дані для об'єктивної оцінки ризиків і точного вимірювання шкоди, нестрахові ризики переводять у ранг страхових.

Страхові ризики повинні відповідати наступним вимогам:

- ймовірність виникнення повинна бути більше 0, але менше 1;
- випадковість реалізації;
- можливість співвіднесення випадковості з чисельністю подібних об'єктів;
- ризик повинен мати об'єктивний характер і не залежати від воле вияву зацікавлених сторін, наприклад, страхувальника;
- час прояву ризику не можна визначити завчасно;
- наслідки не мають бути катастрофічними.

Як елемент системи економічних відносин страхування тісно пов'язане з підприємництвом, для якого характерна готовність йти на ризик, організаційно-господарське новаторство та ефективні способи використання і збереження ресурсів. Природа підприємницької діяльності, так само як і незахищеність людини від зовнішніх несприятливих для неї впливів, обумовлюють виникнення певних страхових інтересів, що закріплюються у відповідних договорах страхування. Динаміка страхових інтересів, у свою чергу, обумовлює появу нових форм страхування і нових видів страхових продуктів.

2. *Страхування відбувається за рахунок коштів*

страхового фонду, які утворюються за рахунок спеціальних внесків юридичних і фізичних осіб, що призначаються для відшкодування заздалегідь передбачених збитків. На відміну від фінансів, кошти страхового фонду можуть бути представлені не тільки у грошовій, але й у натуральній формі. При цьому вони можуть перерозподілятися тільки серед замкнутого кола осіб.

У цілому, суспільна практика виробила три основні організаційні форми страхового фонду:

- централізовані резерви держави в натуральній та грошовій формі;
- фонди самострахування окремих суб'єктів господарювання (самострахування);
- фонди, які створюються страховиками (страховими організаціями).

Наприклад, страховий захист через створення страхового фонду суспільства потребує акумуляції частини валового продукту. До *сукупного фонду страхового захисту* належать централізовані натуральні та грошові резерви держави, децентралізовані фонди у частині, що використовується на покриття шкоди, завданої стихійними та іншими не передбачуваними подіями – самострахування, а також фонди, створювані методом страхування. У межах цих форм страхового захисту може існувати багато видів фондів цільового призначення.

Прикладом створення сукупного фонду страхового захисту може бути соціальне страхування, що є механізмом реалізації соціальної політики держави, основою організації соціального захисту населення. Завданням соціального страхування є надання матеріальної допомоги непрацездатним громадянам (дітям, пенсіонерам, інвалідам); відшкодування втраченого трудового доходу в періоди хвороби, догляду за дітьми, безробіття; надання медичної допомоги, охорона дитинства і материнства; перерозподіл доходів і вирівнювання рівня життя різних соціальних груп населення.

Самострахування має місце тоді, коли суб'єкт господарювання самостійно створює натуральні або грошові резерви.

3. Матеріальні наслідки збитків перерозподіляються

між усіма платниками страхових внесків. Причому центральною ланкою в трактуванні сутності страхування вважається замкнута розкладка збитків між зацікавленими учасниками такої розкладки й обов'язкова прив'язка до можливості настання та наслідків страхового випадку. Випадковий же характер настання надзвичайних подій, властивий ризикам, та нерівномірність завдання збитків уможливили використання способу солідарної замкнутої розкладки збитків.

Отже, на стадії утворення страхового фонду, з огляду на його компенсаційне призначення, страхові відносини мають характер розподільних відносин, а на стадії його використання вони мають винятково перерозподільний характер незалежно від способу його утворення.

4. *Страхова діяльність є самоокупною.* За сучасних умов страхування стає важливим напрямком підприємницької діяльності й розглядається як окрема галузь (індустрія). Воно виступає, з одного боку, заходом захисту бізнесу і добробуту людей, а з іншого боку – видом діяльності, що приносить прибуток. Природно, що кожна страхова компанія, як і будь-яке інше підприємство, має власне фінансове господарство, за допомогою якого забезпечує свою статутну діяльність. У цій частині страхування можна трактувати як сферу фінансів підприємств і галузей.

Страхування, таким чином, являє собою систему економічних відносин, що включає сукупність форм і методів формування цільових коштів та їхнє використання на відшкодування збитків при різних непередбачених несприятливих явищах (ризиках), а також на надання допомоги громадянам при настанні визначених подій в їхньому житті.

Основними цілями страхування є:

а) підтримка господарюючого суб'єкта, що потрапив у кризову ситуацію, шляхом компенсації матеріальних збитків, передбачених договором страхування, спрямованого на збереження виробничих ресурсів, тобто дотримання інтересів господарюючих суб'єктів;

б) спостереження за ефективним використанням економічних об'єктів, покликане забезпечити захист інтересів

усіх господарюючих суб'єктів.

Зміст страхування розкривається в його функціях. Найважливішими серед них вважаються:

- *ризикова*, оскільки страхування пов'язане з ризиковим характером виробництва. У рамках дії даної функції здійснюється перерозподіл грошової форми вартості серед учасників страхування у зв'язку з наслідками випадкових страхових подій;

- *попереджувальна*, у зв'язку з тим, що значна частина перерозподільних відносин пов'язана з функціонуванням попереджувальних заходів по зменшенню страхових ризиків. Разом з тим організація цих відносин часто залежить від рівня захищеності майна і життя страхувальників, від настання страхової події;

- *ощадна*, бо довгострокові види страхування є засобом накопичення населенням коштів до настання певної події в їхньому житті аж до закінчення строку страхування. Особисте страхування поєднує ризикову й ощадну функції;

- *інвестиційна*. Її сутність полягає в тому, що за рахунок тимчасово вільних коштів страхових фондів відбувається фінансування економіки. Страхові компанії накопичують у себе великі суми коштів, призначених відшкодовувати збитки, але доти, поки на настав страховий випадок, вони можуть бути інвестовані. Тому страхові організації фактично виконують для своїх клієнтів відразу дві функції: гарантійну, пов'язану з компенсацією ризику, і інвестиційну, що полягає у прирості капіталу;

- *стабілізаційна*. У сучасній економіці страхування виступає в ролі найважливішого стабілізатора процесу суспільного відтворення. Постійне збільшення суспільного багатства, що накопичується, і ускладнення техногенних, економічних і соціальних ризиків, що загрожують його збереженню і збільшенню, вимагають створення ефективної і масштабної системи страхових фондів, призначених для своєчасної компенсації непередбачених матеріальних збитків (Додаток А). У розвинутих країнах світу страхові компанії за потужністю й розмірами проведених інвестиційних впливань конкурують з та-

кими загальновизнаними інституціональними інвесторами, як банки та інвестиційні фонди.

Взятими під страховий захист об'єктами можуть бути фізичні та юридичні особи, їх майно, життєдіяльність (життя, здоров'я, професія) та її результати (прибутки, капітал).

Відповідно до директив ЄС з класифікацією ризиків пов'язані види страхування, відмінні від страхування життя. Ця класифікація має такий вигляд:

1. Нещасні випадки (у тому числі на виробництві та професійні захворювання); вид страхування – від нещасних випадків, що передбачають такі різновиди страхового забезпечення: фіксовані грошові виплати, виплати, обумовлені характером страхового випадку, поєднання двох вищеназваних різновидів, тілесні ушкодження пасажирів.

2. Хвороба; вид страхування – на випадок захворювання, що передбачають такі різновиди страхового забезпечення: фіксовані грошові виплати, виплати, обумовлені характером страхового випадку, поєднання двох вищеназваних різновидів.

3. Усі види шкоди, заподіяної автотранспортним засобам (крім залізничного) або їх втрата; вид страхування – страхування автотранспортного засобу.

4. Усі види шкоди, заподіяної залізничному транспорту або його втрата; вид страхування – страхування залізничного транспорту.

5. Усі види шкоди, заподіяної повітряному транспорту або його втрата; вид страхування – страхування повітряного транспорту.

6. Усі види шкоди, заподіяної водному транспорту (озерні та морські судна) або його втрата; вид страхування – страхування водного транспорту.

7. Усі види шкоди, заподіяної транзитним вантажам (у тому числі товари, багаж та всі інші види вантажів) або їх втрата, незалежно від виду транспорту; вид страхування – страхування транзитних вантажів або багажу.

8. Пожежі та стихійні лиха – покриваються усі види шкоди, завдані майну, або його втрата (крім майна, внесеного до 3–7-го класів) у результаті пожежі, вибуху, бурі, стихійного

лиха, іншого, ніж буря, ядерного інциденту, осідання ґрунту.

9. Інші види матеріальної шкоди – усі види шкоди, завдані майну, або його втрата (крім майна, віднесеного до 3–7-го класів) у результаті граду, морозу, а також будь-якої іншої події, такої як викрадення, крім подій, згаданих у п.8.

10. Відповідальність, пов'язана з використанням наземного транспорту, – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням наземного автотранспорту, у тому числі відповідальність перевізника.

11. Відповідальність, пов'язана з використанням повітряного транспорту – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням повітряного транспорту, у тому числі відповідальність перевізника.

12. Відповідальність, пов'язана з використанням суден (морських, озерних, річних і каналних суден) – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням кораблів, суден або човнів на морі, на озерах, річках, каналах, у тому числі відповідальність перевізника.

13. Загальна відповідальність – усі види відповідальності, крім перелічених у пп. 10–12.

14. Усі випадки неплатоспроможності по кредитах: експортний кредит, кредит з погашенням в розстрочку, іпотека, сільськогосподарський кредит.

15. Поручительство – пряме та непряме.

16. Інші види фінансових втрат: ризик втрати роботи, недостатній рівень доходу (загальний), погані погодні умови, втрата виплат, тривалі загальні витрати, непередбачені витрати, пов'язані з комерційною діяльністю, втрата ринкової вартості, втрата ренти або доходу, непрямі витрати, пов'язані з комерційною діяльністю, крім тих, які згадані вище, інші види фінансових втрат (не пов'язані з комерційною діяльністю).

17. Витрати, пов'язані з послугами юристів та з судовими процесами.

18. Труднощі під час подорожей, під час перебування далеко від домівки та далеко від місця постійного проживання,

що передбачають надання допомоги ¹⁹.

Останніми роками страхові компанії України пропонують досить широкий спектр фінансових рішень щодо ризик-менеджменту бізнес-організацій, які можуть стосуватися як майна, так і співробітників.

Відповідно до ст. 139 Господарського кодексу України майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних та оборотних фондів, товарів. Склад майна промислових підприємств, що підлягають страхуванню: будинки, споруди, об'єкти незавершеного капітального будівництва, транспортні засоби, машини, устаткування, інвентар, товарно-матеріальні цінності й інше майно, що належить підприємствам і організаціям (основний договір); майно, прийняте організаціями на комісію, збереження, для переробки, ремонту, перевезення і т. п. (додатковий договір); сільськогосподарські тварини, хутрові звірі, кролики, домашні птахи і сімейства бджіл; врожай сільськогосподарських культур (крім природних косовиць).

На страховому ринку України пропонуються такі класичні ризики страхування: страхування від вогню (пожежа і супутні йому ризики); страхування від стихійних лих (зі 110 використовуваних у світовій практиці, в Україні діє 20); страхування ризику аварій, ушкодження водою в результаті аварії систем водопостачання, каналізації чи пожежогасіння;

¹⁹ Перша Директива Ради 73/239/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя" від 24 липня 1973 року URL: https://zakn.rada.gov.ua/laws/show/994_281

ризик протиправної дії третіх осіб – крадіжка, грабіж, хуліганство, вандалізм, розбій та ін.

Виняток, як правило, становлять форс-мажорні ризики, що мають певні обмеження з покриття страховиками практично у всіх країнах. Вони пов'язані із веденням воєнних дій, масовими заворушеннями, зміною режимів влади, здійсненням терористичних актів.

Передбачено поділ страхування на:

майнове страхування, що забезпечує відшкодування збитків, пов'язаних з втраченою чи ушкодженням матеріальних благ;

особисте страхування, що гарантує виплати визначених грошових сум при настанні смерті, каліцтва, хвороби, при дожитті до визначеного віку людини;

страхування відповідальності, пов'язане з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особистості чи майну фізичної особи, а також шкоди, заподіяної юридичній особі.

Серед основних проблем, що виникають при страхуванні майна підприємств від вогню та інших небезпек, особливого значення набуває проблема оцінки майна. Це відбувається через постійне зростання цін на рухоме та нерухоме майно.

Розглянемо показники, на підставі яких здійснюється оцінка майна, що підлягає страхуванню (табл. 3).

Таблиця 3

Показники оцінки майна

<i>Об'єкт майнового страхування</i>	<i>Показники, на підставі яких здійснюється оцінка</i>
Основні фонди	Повна балансова вартість за винятком величини зносу
Товарно-матеріальні цінності	Фактична собівартість чи ціни, що діяли на день підписання угоди, за винятком зносу
Об'єкти незавершеного будівництва	Розмір матеріальних і трудових витрат, фактично здійснених на час страхового випадку

Продукція в процесі виробництва чи обробки	Вартість витрачених на момент страхового випадку сировини, матеріалів і праці
Експонати виставок, музейні коштовності, колекції, авторські роботи, антикваріат	Вартість визначається за пред'явленими документами споживачем захисту або відповідно до експертної оцінки

Складено автором

При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами й тарифами, що діють на момент укладення договору, якщо інше не передбачено договором страхування. Страхові тарифи, використовувані страховими компаніями України при страхуванні майна, становлять: для юридичних осіб – від 0,1 % до 1,5 %; для фізичних осіб – від 0,3 % до 2,5 %, що відповідає світовій практиці.

Найвищі тарифи застосовуються для обладнання, ступінь ризику ушкодження якого є найвищим: електронне обладнання та побутова електроніка. Найнижчі тарифи використовуються при страхуванні будівель та приміщень, оскільки ймовірність ушкодження їх вогнем є найнижчою. В інтересах оподаткування підприємство-страхувальник може відносити до валових витрат страхові платежі зі страхування майна одним чи кількома страховиками на страхову суму, що не перевищує вартості цього майна. Законодавством України передбачена можливість включення до складу валових витрат підприємства будь-яких витрат зі страхування ризиків загибелі врожаю, транспортування продукції платника податку; цивільної відповідальності, пов'язаної з експлуатацією транспортних засобів, що перебувають у складі основних фондів платника податку; екологічної та ядерної шкоди, що може бути завдана платником податку іншим особам; майна платника податку; кредитних та інших комерційних ризиків платника податку.

Однією з найскладніших і найвідповідальніших операцій страхових компаній є визначення розміру збитку та розміру виплати страхового відшкодування при настанні страхових випадків з майном підприємств. Страхове відшко-

дування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Зауважимо, що здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування або із законодавством на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром)) у формі, що визначається страховиком.

Страхова компанія, визнавши, що подія, яка призвела до загибелі або пошкодження майна, є страховим випадком, протягом, як правило, п'яти – десяти днів з моменту отримання заяви від страхувальника, вона повинна скласти страховий акт, в якому встановлюється факт, причини та наслідки страхового випадку, розмір матеріальних збитків (розмір збитків у разі загибелі (руйнування) будівель, споруд та іншого майна, яке належить до основних засобів, визначається на підставі його дійсної вартості, за вирахуванням вартості залишків, а в разі пошкодження зазначених будівель, споруд тощо – на основі вартості відновлення (ремонту), але в межах страхової суми). Слід уточнити, що до суми збитків включаються також втрати внаслідок заходів, необхідних для рятування майна, зберігання та впорядкування застрахованого майна після настання страхового випадку.

Зауважимо, що у випадку виникнення суперечок між сторонами про причини та розмір збитків кожна зі сторін має право вимагати проведення експертизи, яка проводиться за рахунок сторони, що її вимагала.

Уточнимо, що якщо подія, яка настала, не була передбачена договором, вона не є страховим випадком і страховик звільняється від відшкодування завданих збитків.

Отже, за плату, що може становити від 0,1 % до 1,5 % вартості майна, у разі його загибелі внаслідок настання страхового ризику, можна отримати 100 % відшкодування збитку.

Формою прояву страхового захисту є страхове відшкодування (покриття), яке не може перевищувати розміру прямого збитку, що зазнав страхувальник та обмежується страховою сумою. *Страхова сума* – грошова сума, в межах якої страховик

відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Здійснення страхових виплат залежить від обраної системи страхового забезпечення та розміру і виду франшизи. *Система страхового забезпечення* – це спосіб боротьби зі стихійними, природними, суспільними явищами шляхом формування спеціальних фондів, здатних за будь-яких обставин відшкодувати збитки, завдані окремому членові страхового товариства.

Існують декілька систем страхування:

1) *страхування за дійсною вартістю*. У цьому випадку за основу беруть фактичну вартість майна на момент укладання договору страхування. Страхове забезпечення дорівнює розмірові збитків;

2) *страхування за системою пропорційної відповідальності*. Така система забезпечує лише часткове страхування об'єкта. Розмір страхового відшкодування прямо пропорційний страховій сумі, визначеній договором, і зворотно пропорційний вартісній оцінці об'єкта страхування;

3) *страхування за системою першого ризику*. Воно дозволяє здійснити виплати страхового відшкодування у розмірі збитку, але в межах страхової суми (перший ризик), тобто збитки понад встановлену страхову суму (другий ризик) відшкодуванню не підлягають;

4) *страхування за відновленою вартістю*, яке визначає страхове відшкодування у межах ціни нового аналогічного майна, при цьому не враховується також знос постраждалого майна.

Франшиза – передбачена договором частина збитків, що в разі настання страхової події не відшкодовується страховиком. Розрізняють умовну і безумовну франшизу. Умовна засвідчує право звільнення страховика від відповідальності за шкоду, якщо її розмір не перевищує розміру франшизи. Збиток підлягає відшкодуванню повністю, якщо його розмір перевищує умовну франшизу. Безумовна франшиза свідчить, що відповідальність страховика визначається розміром збитку за мінусом франшизи.

Вартість страхової послуги визначається розміром *страхового платежу (внеску, премії)* – плати за зобов'язання відшкодувати у разі виникнення матеріальні збитки, завдані застрахованому майну, або виплатити страхову суму при настанні певних подій. Страховий платіж сплачується до вступу в дію договору страхування або періодично в передбачені ним строки.

Страховий платіж (внесок, премія) – плата за зобов'язання відшкодувати у разі виникнення матеріальні збитки, завдані застрахованому майну, або виплатити страхову суму при настанні певних подій. Страховий платіж сплачується до вступу в дію договору страхування або періодично в передбачені ним строки.

Розмір страхового платежу залежить від страхового тарифу (брутто-ставки) і страхової суми, періоду страхування та іноді від деяких інших факторів. Страховий тариф – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування. Тарифна політика базується на певних принципах:

1. Еквівалентність страхових відносин. Це вимагає того, щоб нетто-ставки відповідали ймовірності збитку, що й забезпечувало б поворотність коштів страхового фонду за тарифний період тій сукупності страхувальників, у масштабі якої визначались страхові тарифи.

2. Прийнятність величин страхових тарифів для широкого кола страхувальників (тобто її відповідність платоспроможності попиту).

3. Стабільність розмірів страхових тарифів протягом тривалого часу.

4. Розширення обсягу страхової відповідальності.

5. Забезпечення прибутковості й рентабельності операцій страхування.

Страховий тариф встановлюється на певний період. Передбачається, що зібраних страхових премій повинно бути достатньо для покриття витрат, обумовлених створенням страхової послуги і отриманням прибутків від такої діяльності. Структура страхового тарифу (рис. 4):

Брутто-ставка = нетто-ставка + навантаження

Нетто-ставка – складова частина страхового платежу, що повинна забезпечувати страхові відшкодування. Нетто-тариф виражає ціну страхового ризику і використовується для створення фонду страхових виплат, який будується на основі еквівалентності відносин між споживачем та виробником страхової послуги. Тобто виробник має зібрати стільки коштів, щоб їх було достатньо для забезпечення виплат у разі настання передбаченої угодою події.

Навантаження страхової премії – частина страхового платежу, котра використовується страховою компанією на покриття видатків на ведення справ. У зв'язку з тим, що страхування передбачає замкнений перерозподіл збитків між споживачами страхової послуги, при побудові нетто-ставки працює рівняння:

$\Pi = B$, де Π – страхові платежі, які відповідають нетто-ставкам;

B – страхове відшкодування.

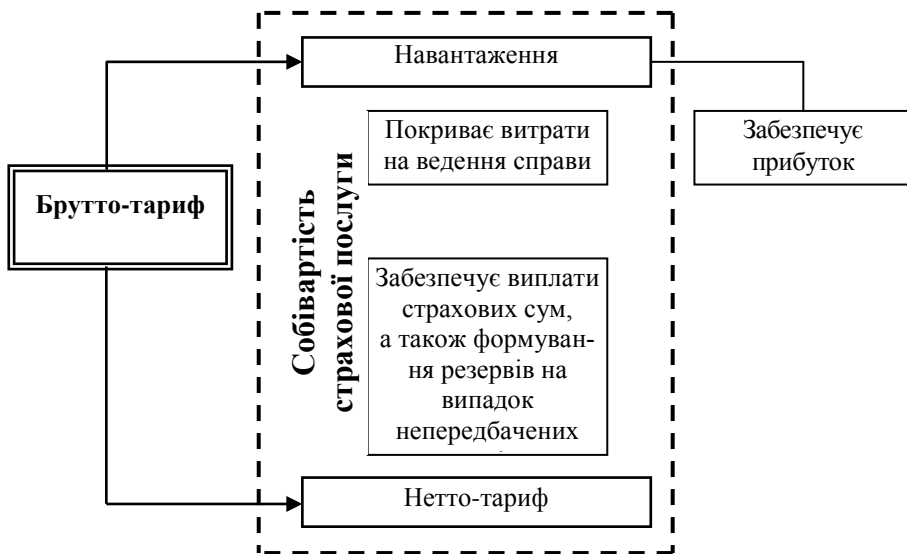

Рис. 4. Структура страхового тарифу

Для ризикових видів страхування розрахунок тарифних ставок здійснюється при наявності інформації, що дає можливість оцінити такі величини:

q – ймовірність настання страхової події;

S – середня страхова сума;

SB – середнє відшкодування при настанні страхової події.

Передбачається, що не відбудеться подій, які обумовлять декілька страхових випадків.

Розрахунок тарифів проводиться при заздалегідь визначеній кількості страхових угод n , котрі передбачається укласти з потенційним споживачем страхової послуги.

Нетто-ставка Tn формується з двох складових – основної частини To і ризикової надбавки Tr :

$$Tn = To + Tr.$$

To відповідає середнім виплатам, які залежать від імовірності настання страхового випадку q , середньої страхової суми S та середнього відшкодування SB . Основна частина нетто-ставки визначається зі 100 грн. страхової суми:

$$To = 100 \times (SB/S) \times q.$$

Після визначення нетто-тарифу розраховується навантаження, яке покриває витрати, обумовлені виробництвом страхової послуги (Додаток Б).

Відповідно до принципу страхування необхідно використовувати можливості зовнішніх страхових компаній для забезпечення повного або часткового погашення втрат, пов'язаних з підприємницькими ризиками. Будь-які нові проекти або ризиковані операції, здійснювані організацією, необхідно заздалегідь страхувати. Страхові виплати, отримані фірмою в разі невдачі, дозволять компенсувати отримані збитки частково або в повному обсязі.

2. Страховий ринок. Властивості страхової послуги

Страховий ринок – система економічних відносин, що виникають між суб'єктами ринку з приводу забезпечення потреби у страховому захисті. Об'єктом купівлі та продажу на страховому ринку є *страхова послуга*. Страхові послуги диференціюються з урахуванням особливостей забезпечення інтересів як юридичних, так і фізичних осіб. Страхову послугу може бути надано на договірних засадах (добровільне страхування) або на засадах певних нормативних актів, що визначається суспільними інтересами і реалізується через систему обов'язкового страхування. В Україні страховий ринок сегментований на ринок страхування життя (*life*) та іншого страхування (*non-life*).

Визнаємо, що страхова послуга має споживчу вартість, що реалізується у страховому захисті, який набуває форми страхового покриття, та вартість, що відображає страховий платіж.

Попит на страхову послугу – це така кількість страхових послуг, яку споживачі хочуть і можуть купити за певною ціною (тарифною ставкою) протягом певного періоду часу на певному ринку. Попит на страхові послуги можуть формувати як фізичні особи (домогосподарства), так і юридичні особи (фірми, підприємства). На ринковий попит на страхові послуги впливає не лише ціна (тарифна ставка), а й багато нецінових факторів. Розглянемо ці фактори:

1) *ціни на інші товари* (*Pins_a, Pins_b...*). Слід визнати, страхування є одним з механізмів управління ризиками. Поряд з ним існують і інші, які можуть мати як різну ефективність, так і різну ціну. Якщо витрати на інші механізми управління ризиком (контракт з службою охорони, формування своєї медичної служби тощо) будуть нижчими, то це призведе до скорочення попиту на страхові послуги;

2) *кількість споживачів на ринку страхових послуг* (*nins*). Йдеться про кількість тих підприємств та домогосподарств, які мають потенційну потребу в певному страховому захисті, наприклад, *n* підприємств мусять за вимогами державних органів управління організовувати, проводити та оплачувати спеціальний медогляд для своїх працівників, альтернативою

чому може бути послуга медичного страхування, яка включає відповідну опцію. Підприємство може вирішити не тільки стандартну задачу проходження медогляду, а й розширити для своїх працівників соціальний пакет;

3) *грошові доходи споживачів страхових послуг, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (lins)*: із зростанням кількості останніх попит теж, як правило, зростає. Слід зауважити, що в даному контексті для підприємства важливо: яким може бути джерело уплати страхових внесків, чи існує можливість включення платежу за страхову послугу до складу валових витрат з метою мінімізації прибутку, що оподатковується. Останнє слугує додатковим чинником попиту на страхову послугу. Це тривалий час породжувало попит на псевдострахування, однією з ознак якого є перерахування в страхову компанію грошових коштів у вигляді страхових платежів за безпідставно завищеним тарифом при встановленні в договорі страхування серйозних обмежень при визначенні страхових ризиків і порядку розрахунку виплати страхового відшкодування. Існування такого попиту утворювало відповідну пропозицію, що призвело до поділу ринку страхових послуг на класичне страхування та псевдострахування (квазістрахування, оптимізаційне страхування);

4) *уподобання споживачів (Tins)*, які стосуються їх намірів щодо придбання страхової послуги, яка надасть можливість управляти ризиком, чи оптимізувати сплату податків. На формування уподобань потенційних споживачів страхової послуги в Україні сприяє наявність або відсутність довіри до страховиків та визначення широкого кола обов'язкових видів страхування.

5) *накопичене майно (Wins)*, яке, з одного боку, потребує страхового захисту, з іншого – може бути об'єктом застави, під яку надається кредит, а, отже, це й є додатковим мотивом зростання попиту на послуги з страхування майна. До того ж продаж майна може бути додатковим джерелом ресурсів щодо придбання страхової послуги, наприклад, з особистого страхування чи страхування відповідальності;

6) *очікування щодо зміни ситуації ризику* (зміна руйнів-

них наслідків стихійних лих, господарської діяльності людей тощо), що, відповідно, підвищує або знижує попит;

7) *економічна політика держави*, наприклад політика оподаткування. При інших рівних умовах відсутність оподаткування страхових платежів за страхову послугу, включення страхових платежів в перелік таких, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, з врахуванням яких нараховується єдиний соціальний внесок може сприяти зростанню на неї попиту.

Підсумовуючи, зазначимо, що вплив різноманітних факторів на ринковий попит відбиває *функція попиту на страхову послугу*:

$$Q_{insD} = f(P_{ins}, P_{insa}, P_{insb}, \dots, I_{ins}, T_{ins}, W_{ins}, n_{ins}, \dots).$$

Пропозиція страхової послуги – це така кількість страхових послуг, яку страховики хочуть і можуть виробити за певною ціною (тарифною ставкою) протягом певного періоду часу на певному ринку. Зауважимо, що на пропозицію на ринку товарів та послуг, крім ціни, також впливають багато нецінових факторів, такі як: ціни на ресурси (Pr), стан засобів виробництва (C), природні умови (I), якість праці (L), кількість продавців (n), оподаткування (t), субсидування виробництва продукції державою або місцевими органами влади (s), очікування виробників та інше.

Адаптуємо означенні чинники пропозиції з урахуванням специфіки ринку страхових послуг. Щодо цін на ресурси, то розгляд цього чинника для страховиків (P_{insr}) слід розпочати з вимог до мінімального розміру статутного капіталу, під яким розуміють грошові кошти та/або державні цінні папери, внесені учасниками, засновниками страховика шляхом придбання його акцій, часток. Недостатня капіталізація вітчизняних страховиків унеможливорює страхування масштабних ризиків в енергетичній, екологічній та фінансовій сферах і гальмує розвиток сільськогосподарського та медичного страхування.

Означений чинник впливає й на чинник «кількість продавців страхової послуги/страховиків (n_{ins})». Так, відсутність законодавчої бази регулювання страхової діяльності (Декрет

Кабінету Міністрів України «Про страхування» ухвалений лише у травні 1993 р.), ліберальні умови заснування страхових компаній забезпечили зростання їх кількості, а посилення вимог до забезпечення платоспроможності страховиків з ухваленням Закону України «Про страхування» (1996 р.) зумовило скорочення їх чисельності з 700 на кінець 1995 року до 241 на кінець 1996 року. Варто враховувати і потенційних конкурентів з числа організацій, що не беруть участі у створенні певних варіантів страхового захисту, але потенційно здатних до входу на даний страховий ринок.

Важко перебільшити вагу такого показника пропозиції страхової послуги, як якість праці та сучасні технології управління персоналом страхової галузі (Lins). За індексом hh (співвідношення кількості резюме до кількості вакансій) страхування займає п'яте місце в Україні в ТОП-5 сфер з самою низькою конкуренцією на ринку праці. Цей показник у страхуванні дорівнює 0,7 та становить 2,0 у лідера, яким є сфера ІТ-технологій. Розгляд чинника оподаткування (*tins*) слід розпочати з зауваження, що серед проблем вітчизняного страхового ринку, які потребують кардинального вирішення є використання страхування як механізму оптимізації оподаткування в усіх суб'єктів (страховиків, підприємств-страхувальників, застрахованих). Зазначимо, що практика пільгового оподаткування є досить поширеною. Основу податкового регулювання страхової діяльності в Європейському союзі складають дві Директиви Ради ЄС: Директива Ради ЄС 90/435/ЄЕС від 23 липня 1990 р. «Про загальну систему оподаткування, що застосовується до материнських та дочірніх компаній в різних державах-членах» та Директива Ради ЄС 90/434/ЄЕС від 23 липня 1990 р. «Про загальну систему оподаткування, що застосовується до злиття, розділу, передачі активів та обміну акціями, щодо компаній у різних державах-членах».

Узагальнюючи, зазначимо, що вплив нецінових факторів на ринкову пропозицію страхової послуги відбиває *функція пропозиції страхової послуги*:

$$Q_{ins}S = f(P_{ins}, P_{insr}, n_{ins}, L_{ins}, C_{ins}, t_{ins}, \dots).$$

Ринкова рівновага на ринку страхових послуг (якій відповідає рівноважна тарифна ставка (*ціна рівноваги*) і рівноважний обсяг страхових послуг) не є сталою величиною, вона постійно змінюється, що може супроводжуватися як надлишковим попитом на страхові послуги (*надлишковий попит*, або дефіцит, як наслідок зниження тарифних ставок до рівня, меншого за рівноважний, свідчить, що покупцям необхідно платити вищу ціну, щоб не залишитися без страхової послуги, а це стимулює перерозподіл ресурсів страховиками на користь виробництва саме цих послуг), так і надлишковою їх пропозицією (*надлишкова пропозиція* виникає, коли ціна (тарифна ставка) перевищує ціну рівноваги, що спонукає конкуруючих один з одним страховиків знижувати тарифні ставки).

В цілому перспективи розвитку страхового ринку визначаються ефективністю державної регуляторної політики, функціональністю нормативно-правових актів, спрямованих на створення дієвого механізму державного регулювання та нагляду, зниженням витрат діяльності, спричинених надлишковим та неефективним державним регулюванням, забезпеченням конкуренції на ринку (Додаток В).

3. Соціальний ризик та соціальне страхування

Важливо виокремити соціальний ризик, під якими розуміють – імовірність настання випадкових, незалежних від волі людини, подій, що погрожують її нормальному відтворенню, фізіологічній і соціально-економічній життєдіяльності, може мати як тимчасовий, так і постійний характер. В Україні загальнообов'язкове державне соціальне страхування громадян здійснюється за принципами:

законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування;

обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;

надання права одержання виплат по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо;

обов'язковості фінансування страховими фондами (установами) витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг в обсягах, передбачених законами з окремих видів загальнообов'язкового соціального страхування;

солідарності та субсидування;

державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування;

цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

паритетності представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Фінансовий механізм соціального страхування являє собою порядок і умови формування та використання коштів соціального страхування на визначені державою цілі соціального захисту населення. Складові фінансового механізму: страхові внески, фонди соціального страхування; соціальні виплати.

Методи формування фондів соціального страхування:

на основі поточного розподілу шкоди

сума страхових внесків = сумі страхових виплат

на основі принципу накопичення

страхова виплата = сумі страхових внесків + інвестиційний дохід.

Методи участі держави у формуванні фондів соціального страхування:

- надання дотацій фондам (використовується при тимчасовій нестачі коштів);

- видача субсидій фондам (передбачає постійне фінансування);

- введення спеціальних податків, кошти від надтодження яких спрямовують до фондів соціального страхування (непрямі податки).

Об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її родини, іншої особи) виникає право на одержання матеріального забезпечення та певних соціальних послуг.

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають:

- 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання, а також у фізичних осіб;

- 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), і громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

Враховуючи, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування є основою гарантування права на соціальний захист громадян, слід звернути увагу на необхідність забезпечення за рахунок його реалізації зупинення негативного впливу соціального ризику на доход. Такий вплив в залежності від форми та типу соціального ризику, визначає галузеву структуру соціального страхування (табл. 4).

Таблиця 4

Форми, типи соціального ризику та галузі соціального страхування

<i>Форма соціального ризику</i>	<i>Тип соціального ризику</i>	<i>Вплив соціального ризику на дохід</i>	<i>Галузь соціального страхування</i>
Хвороба, травма вагітність, пологи, догляд за дітьми	Тимчасова непрацездатність	Тимчасова втрата трудового доходу та поява додаткових витрат	Страхування на випадок тимчасової втрати працездатності та медичне (лікарняне) страхування
Старість, інвалідність, смерть	Постійна непрацездатність	Постійна втрата трудового доходу	Пенсійне страхування
Професійні захворювання, інвалідність, смерть в наслідок нещасного випадку на виробництві	Тимчасова та постійна непрацездатність Втрата годувальника в родині	Тимчасова та постійна втрата доходу	Страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання
Безробіття	Неможливість працевлаштування	Тимчасова втрата трудового доходу	Страхування на випадок безробіття
Серйозні критичні порушення здоров'я, що вимагають постійного догляду	Втрата здатності до самостійної життєдіяльності	Додаткові витрати як на медичний, так і на побутовий догляд	Страхування по догляду (довготерміновому) – нова галузь, що впроваджується в деяких країнах

Галузева організація соціального страхування може змінюватися з часом і може мати особливості в окремих країнах. В одних країнах метод страхування носить нагромаджувальний характер, а в інших – солідарний (соціальний). Характерною рисою соціального страхування є фінансування соціальних виплат за рахунок внесків. Система соціального страхування може бути двох видів: державною і недержавною. Їх матеріальним забезпеченням виступають спеціалізовані фонди грошових коштів.

За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням надаються такі види соціальних послуг та матеріального забезпечення:

1) *пенсійне страхування*: пенсії за віком, по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства); пенсії у зв'язку із втратою годувальника;

2) *медичне страхування*: діагностика та амбулаторне лікування; стаціонарне лікування; надання готових лікарських засобів та виробів медичного призначення; профілактичні та освітні заходи; забезпечення медичної реабілітації осіб, які перенесли особливо важкі операції або мають хронічні захворювання.

3) *страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням*:

- допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);

- допомога по вагітності та пологах; допомога при народженні дитини та по догляду за нею; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

- забезпечення оздоровчих заходів;

4) *страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання*:

- профілактичні заходи з метою запобігання нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням;

– відновлення здоров'я та працездатності потерпілого; допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням ним своїх трудових обов'язків; пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; пенсія у зв'язку із втратою годувальника, який помер унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

– допомога на поховання осіб, які померли внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

5) *страхування на випадок безробіття*: допомога по безробіттю; відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією; матеріальна допомога безробітному та членам його родини; дотація роботодавцю для створення робочих місць; допомога на поховання безробітного.

Слід зазначити, що в світі поступово були сформовані різні моделі систем охорони здоров'я, що передбачають різні джерела фінансування медичних витрат, а саме: страхові внески з обов'язкового та добровільного медичного страхування, кошти державного бюджету тощо (табл.5).

Таблиця 5

Моделі національних систем охорони здоров'я²⁰.

Країна	Німеччина	Японія	Канада	Франція	Велика Британія	США
Тип моделі	Соціально-страхова			Державна		Ринкова
Частка витрат на охорону здоров'я у ВВП	8,10%	6,60%	8,70%	8,50%	6,00%	14%
Джерело фінансування	ОМС – 60% ДМС – 10% Державний бюджет – 15% Власні кошти громадян – 15%	ОМС – 60% Державний бюджет – 10% Суспільні фонди – 10% Власні кошти громадян – 20%	Федеральні фонди і фонди бюджетів провінцій – 90% Фонди приватних СК і добровільні пожертвування – 10%	ОМС – 50% ДМС – 20% Державний бюджет – 10% Власні кошти громадян – 20%.	Державний бюджет	Приватне страхування – 40% Власні кошти громадян – 20% Програми для мало-забезпечених та людей похилого віку – 40%

На сучасному етапі даний вид страхування в Україні не втілюється, хоча у Верховній Раді зареєстровано декілька законопроектів щодо його запровадження. Зауважимо, що в світі поступово були сформовані різні моделі систем охорони здоров'я, що передбачають різні джерела фінансування медичних витрат, а саме: страхові внески з обов'язкового та добровільного медичного страхування, кошти державного бюджету тощо. Страховим ризиком у медичному страхуванні є виникнення розладу здоров'я застрахованої особи, пов'язаного з гострим захворюванням, загостренням хронічного захворювання, травмою внаслідок нещасного випадку, який

²⁰ Головнина Н.В. Экономические модели национальных систем здравоохранения URL: [korunb.nlr.ru>query_info.php](http://korunb.nlr.ru/query_info.php)

зумовлює потребу у наданні їй медичних та оздоровчих послуг.

Реалістичний аналіз ринку державних медичних послуг в Україні, шляхів його вдосконалення дозволяє побачити не тільки вигоди, позитивні ефекти, але й певні альтернативні витрати можливого введення обов'язкового медичного страхування (ОМС). Переваги ОМС полягають у зниженні соціальних ризиків, посиленні соціальної захищеності громадян, виключаються випадки відмови їм у медичній допомозі. Реалізується принцип суспільної солідарності і відбувається перерозподіл коштів різних страхувальників на користь захворілих, часто неплатоспроможних людей. Існує, наприклад, суперечність між тим періодом життя, коли люди здатні оплатити медичні послуги (середина життя), і віком, коли їм особливо потрібне лікування (на початку та в кінці життя). Тобто виконується принцип солідарності – багатий сплачує за бідного, здоровий за хворого, молодий за похилого.

Страховим ризиком в медичному страхуванні є виникнення розладу здоров'я застрахованої особи, пов'язаного з гострим захворюванням, загостренням хронічного захворювання, травмою внаслідок нещасного випадку, який зумовлює потребу у наданні їй медичних та оздоровчих послуг.

Страхова виплата за договором добровільного медичного страхування (ДМС) здійснюється в межах страхової суми шляхом оплати медичних послуг лікувальним установам, які надавали застрахованій особі (ЗО) відповідну допомогу.

Страховим випадком за договором добровільного медичного страхування (ДМС) є звернення застрахованої особи в страхову чи асистуючу компанію (посередник між страховиком, медичним закладом та аптекою, що організує надання застрахованій особі медичної допомоги, передбаченої програмою медичного страхування) за медичною допомогою з приводу гострого захворювання, загострення хронічного захворювання, отриманої травми, отруєння й інших наслідків нещасних випадків з подальшою організацією й наданням послуг у медичних установах України.

Слід зазначити, що *програми ДМС*, які пропонуються на ринку страхових послуг містять перелік медичних та оздоров-

чих послуг певного обсягу та якості, що надаються застрахованій особі згідно з договором страхування (рис. 5). Вони не є стандартними, бо розробляються індивідуально в залежності від потреб споживачів та їх платоспроможності.

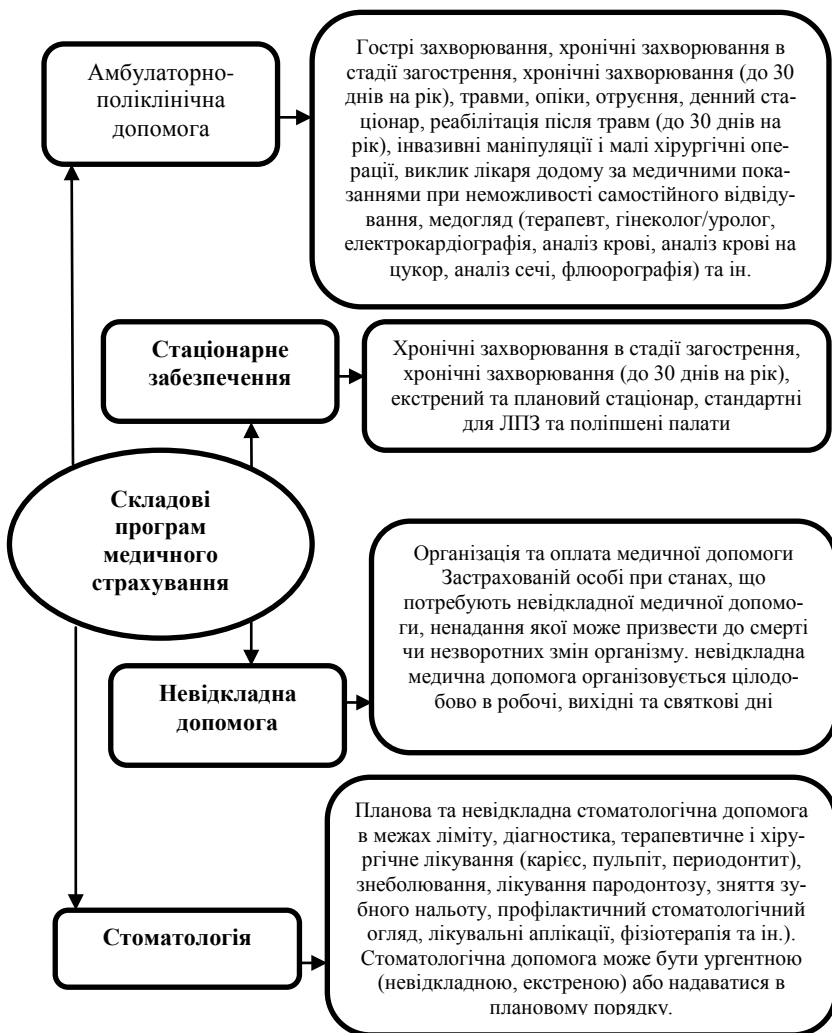

Рис. 5. Основні складові програм медичного страхування

За певних умов у програми медичного страхування можуть вводити й опцію «Медикаментозне забезпечення». Забезпечення необхідними для лікування медичними препаратами, засобами медичного призначення на період перебування в стаціонарі, лікування в амбулаторно-поліклінічних умовах та для надання невідкладної допомоги за призначенням лікаря в межах страхової суми. Здійснимо порівняння програм медичного страхування, які на сучасному етапі можуть викликати інтерес у корпоративного клієнта страховика (табл. 6).

Таблиця 6

Порівняння програм медичного страхування

<i>Програма страхування</i>		<i>БАЗОВА ПРОГРАМА</i>	<i>БАЗОВА ПРОГРАМА Plus</i>
Загальна страхова сума на 1 Застраховану особу, грн			
Кількість осіб, що підлягають страхуванню		150	250
Річний страховий платіж на кожну Застраховану особу, грн			
Річний страховий платіж на всіх Застрахованих осіб, грн			
Територія дії договору страхування		Україна	Україна
ОПЦІЇ СТРАХУВАННЯ:			
1. Стаціонарна допомога		Невідкладна, при гострих станах та захворюваннях	Невідкладна, при гострих станах та захворюваннях
	Ліміт на послуги	В межах страхової суми	В межах страхової суми
	Рівень лікувальних закладів	Державні та відомчі клініки	Державні та відомчі клініки
	Палати	Стандартні	Стандартні

<i>Перелік послуг, що надаються в рамках опції</i>			
	Невідкладна (ургентна) госпіталізація до ЛПУ з Переліку Страховика або до чергового (ургентного) відділення медичного закладу, найближчого до місця настання події, в палати, стандартні для лікувального закладу;	Так	Так
	Консервативне та оперативне лікування, в тому числі реанімаційні заходи, анестезіологічне забезпечення (наркоз);	Так	Так
	Лікувальні маніпуляції (перев'язки, туалет ран, ін'єкції, блокади та ін.) під час знаходження в стаціонарі;	Так	Так
	Перебування у відділенні інтенсивної терапії; використання операційного блоку та післяопераційної палати;	Так	Так
	Діагностичні дослідження (лабораторні та інструментальні) за призначенням лікаря;	Так	Так
	Консультації та інші професійні послуги медичного персоналу, в тому числі лікарів вузькопрофільної спеціалізації;	Так	Так
	Медикаментозне забезпечення при стаціонарному лікуванні з можливістю доставки до стаціонару;	Так	Так

Харчування стандартне для лікувального закладу;	Так	Так
<i>Фізіотерапевтичні процедури</i> з метою лікування основного захворювання;	Так	Так
Транспортування (перевезення) Застрахованої особи в інший ЛПУ за медичними показаннями згідно направлення лікуючого лікаря у випадках неможливості надати необхідну медичну допомогу в даному ЛПУ;	Так	Так
Консультативно-організаційний супровід співробітником Медичного асистансу Страховика (у телефонному режимі).	Так	Так

З наведених в таблиці даних очевидно, що основні опції програми абсолютно співпадають. Отже, слід звертати увагу на зміст додаткових опцій, приклад яких для корпоративного клієнта страховика наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Порівняння програм медичного страхування з урахуванням додаткових опцій

<i>Програма страхування</i>		<i>БАЗОВА ПРОГРАМА</i>	<i>БАЗОВА ПРОГРАМА Plus</i>
Додаткові опції:			
	<i>Надання лікаря – куратора колективу</i>	Так	Так
	<i>Медичний профілактичний огляд, 1 раз на рік. згідно "Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій" (Наказ МОЗ № 246 від 21.05.2007 р. та наказ МОЗ № 280 від 23.07.2002 р.) та інших нормативних документів</i>	Не передбачено	Так, 1 раз на рік
	<i>Діагностика онкологічних захворювань, що вперше виникли за період дії Договору страхування</i>	Так, в межах загального корпоративного ліміту у розмірі X грн., але не більше 10 % від сплаченого страхового платежу	
	<i>Діагностика та перший курс лікування туберкульозу та цукрового діабету, що вперше виникли в період дії договору страхування</i>		
	<i>Лікування злоякісних новоутворень, що вперше виникли в період дії договору страхування (включаючи оперативне втручання, 1-й курс хіміотерапії, радіологічне лікування)</i>		

Страхові компанії визначають певні обмеження страхування, що безпосередньо впливає на якість страхової послуги (рис. 6)

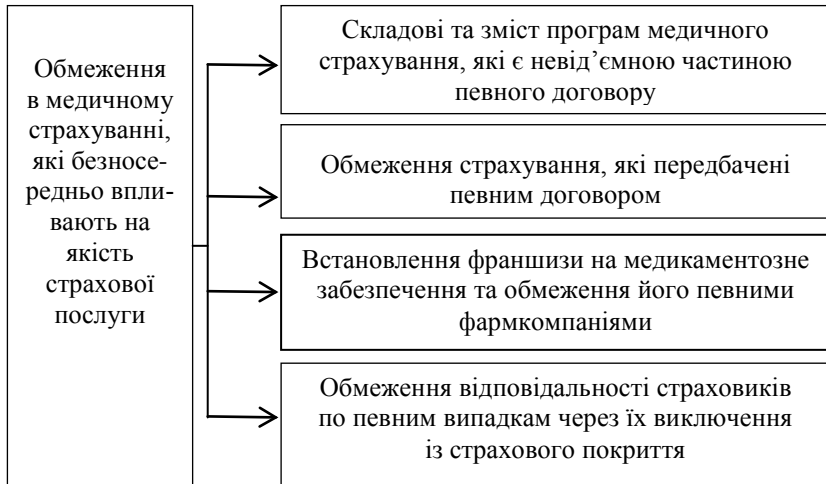

Рис. 6. Обмеження в медичному страхуванні

Щодо *обмеження страхування*, то слід зазначити, що застрахованими особами не можуть бути: особи, визнані у встановленому порядку недієздатними; хворі на тяжкі нервові та психічні захворювання (порушення мозкового кровообігу, пухлин головного та спинного мозку, епілепсію, шизофренію); інваліди 1 та 2 групи; особи, визнані інвалідами дитинства та діти-інваліди; ВІЛ – інфіковані та/або хворі на СНІД; хворі на тяжкі (некомпенсовані) форми захворювань (серцево-судинної, видільної, нервової та інших систем (та/або органів) організму людини).

До обмежень в страхуванні можна віднести і франшизу (частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором). За договором частіше може застосовуватись безумовна франшиза в опції «Медикаментозне забезпечення», тобто певну частку витрат на медикаменти при настанні будь-якого і кожного страхового випадку застрахована особа бере на

своє покриття. Наявністю та розміром франшизи на медикаменти послуги з медичного страхування, які пропонуються в Україні, можуть якісно відрізнятися. До того ж страховики можуть обмежувати медикаментозне забезпечення виключно ліками національних фармацевтичних компаній.

На якість послуги з медичного страхування впливають складові та зміст програм медичного страхування, які є невід'ємною частиною певного договору; обмеження страхування, які передбачені певним договором; встановлення франшизи на медикаментозне забезпечення та обмеження його певними фармкомпаніями; обмеження відповідальності страховиків по певним випадкам через їх виключення із страхового покриття.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Запитання для самоконтролю

1. Визначте зміст страхування.
2. Надайте характеристику розподілу ризиків на страхові та нестрахові.
3. Які існують системи страхування? За якими критеріями слід обирати певну з них в контексті оптимізації управління ризиком?
4. Надайте характеристику властивостей страхової послуги.
5. Які особливості страхування ризиків щодо майна, персоналу та відповідальності мають бути враховані бізнес-організацією?
6. Схарактеризуйте форми, типи соціального ризику та галузі соціального страхування.
7. Визначте принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування.
8. В чому полягає специфіка фінансового механізму соціального страхування?

Практичні завдання

1. *Задача.* Майно застраховане на суму 560 000 грн. Умовами страхової угоди передбачено франшизу 5 %. Розрахувати розмір страхових виплат за умовної та безумовної франшизи, якщо: а) збиток страхувальника складає 456000 грн; б) збиток страхувальника складає 850000 грн.

2. *Задача.* За договором страхування майна торгового підприємства передбачено умовну франшизу в розмірі 5%, а страхова сума – 1,5 млн. грн. Фактичний збиток: а) 44 тис. грн; б) 25 тис. грн; в) 106 тис. грн; г) 280 тис. грн. Визначить, в якому розмірі буде відшкодовано збиток в усіх випадках.

3. *Бізнес-завдання:* «Оптимізація страхового забезпечення відповідальності автовласника»

Порівняти умови надання будь-якої страхової послуги декількома (3-5) різними страховими компаніями: діапазон тарифних ставок, обсяг страхового покриття, розмір франшизи, розбіжності в умовах договорах страхування.

Обґрунтувати на підставі здійсненого дослідження, умови якої компанії є більш привабливими.

Для аналізу умов страхування рекомендується:

відвідати сайт страховика та дослідити подану там інформацію;

зателефонувати до кол-центрів обраних страховиків та задати питання консультанту відповіді на які відсутні на сайті;
за можливості відвідати офіс страхової компанії.

Результати дослідження подати у вигляді есе.

Тестові питання

1. *Страхова сума, яка виплачується за договором страхування від нещасних випадків, залежить від:*

- а) виду нещасного випадку;
- б) ступеня втрати здоров'я страхувальника;
- в) терміну страхування;
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

2. Попит на страхові послуги на ринку формують:

- а) страхові компанії;
- б) природні страхові події;
- в) засоби масової інформації;
- г) техногенні аварії та інші катаклізми;
- д) вірна відповідь відсутня.

3. Договір страхування припинить свою дію у разі:

- а) наявності третьої винної особи;
- б) надання недостовірних даних про страховий випадок;
- в) несвочасного повідомлення про страховий випадок;
- г) закінчення терміну страхування;
- д) вірна відповідь відсутня.

4. Яке джерело фінансування страхового захисту підприємницьких ризиків найвигідніше?

- а) фонд самострахування;
- б) страховий фонд страхової компанії;
- в) кошти поручителя (гаранта);
- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

5. Страхова компанія не буде відшкодовувати збитків згідно з укладеним договором страхування ризику втрати майна, якщо вони заподіяні:

- а) затопленням водою;
- б) вибухом під час проведення зварювальних робіт на території страхування;
- в) протиправними діями третіх осіб;
- г) військовими діями;
- д) всі варіанти вірні.

6. У разі повного знищення майна величина збитку розраховується:

- а) на підставі дійсної вартості втраченого майна;
- б) як сума вартості ремонту;
- в) на підставі вартості втрачено майна з урахуванням

ступеня його зносу та витрат на рятування;

- г) всі варіанти вірні;
- д) вірна відповідь відсутня.

7. Величина страхового тарифу за договорами страхування підприємствами ризику втрати майна залежить від:

- а) рішення страхової компанії;
- б) виду майна, що страхується;
- в) репутації страхувальника;
- г) частоти страхових подій;
- д) вірна відповідь відсутня.

8. За системою першого ризику збитки від шкодуються:

- а) на пропорційній основі;
- б) повністю;
- в) повністю, але не більше страхової суми;
- г) зменшуються лише на суму франшизи;
- д) вірна відповідь відсутня.

9. Андерайтинг – це:

- а) аналіз фінансового стану страхової компанії;
- б) урегулювання збитків;
- в) маркетингове дослідження ринку страхових послуг;
- г) оцінка ризиків, що приймаються на страхування.
- д) вірна відповідь відсутня.

10. Які риси є критеріями страхування ризику:

- а) мобільність;
- б) випадковість;
- в) високий ступінь імовірності;
- г) середній розмір втрат.
- д) вірна відповідь відсутня.

Список рекомендованої літератури

Бондарева Л.В. Зарубіжний досвід вирішення проблем державного забезпечення доступності медичної допомоги населенню. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2012. №1 (6). С. 34-40.

Бучкевич М.М. Досвід медичного страхування у зарубіжних країнах. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2011. №21.10. С. 178-183.

Нечипорук Л. В. Попит, пропозиція та рівновага на ринку страхових послуг. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2015. Випуск № 5. С. 911–916.

Нечипорук Л. В. Теорія та практика медичного страхування в Україні. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2015. Випуск № 6. С. 751–755.

Нечипорук Л.В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 3. С. 411-417. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.143994>

Нечипорук Л.В. Теоретичні аспекти дослідження потреб споживачів страхових послуг. *Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право*. Харків: Право, 2014. Вип. 2 (17). С. 127-137.

Соціальне страхування: підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. 516 с.

Страхові послуги: навч. посібник / Д.І. Дема, О.М. Віленчук, І.В. Дем'янюк; за заг.ред. Д.І. Деми. [2-е вид. перероб. та допов.]. Київ: Алерта 2013. 526 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники, навчальні посібники, монографії, статті тощо

підручники

Основи економічної теорії: підручник / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2010. 448 с.

Фінанси: підручник / І.О. Лютий, С.Я. Боринець, З.С. Варналій, та ін.; за ред. І.О. Лютого. Київ: Ліра-К, 2017. 720 с.

навчальні посібники

Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посібник / М.Д. Балджи, В.А. Карпов, А.І. Ковальов та ін. Одеса, 2013. 670 с.

Ризик-менеджмент: навч. посібник / В.М. Мороз, С.А. Мороз. Київ, 2019. 140 с.

Управління ризиками у підприємництві: навч. посібник / І. М. Посохов. Харків: НТУ «ХП», 2015. 220 с.

Економічний ризик: методи оцінки та управління: навч. посібник / [Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Я. М. Кривич та ін.] ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 208 с.

Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / за заг. ред. Донець Л.І. Київ: ЦУЛ, 2012. 472 с.

Основи економічної теорії у структурно-логічних схемах: навч. посіб. / НІОУ ім. Ярослава Мудрого; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид., змін. та допов. Харків: Право, 2013. 136 с.

Страхові послуги: навч. посібник / Д.І. Дема, О.М. Віленчук, І.В. Дем'янюк; за заг. ред. Д.І. Деми. [2-е вид. перероб. та допов.]. Київ: Алерта 2013. 526 с.

монографії

Дюгованець О.М. Підвищення ефективності управління ризиками фірми в умовах нестабільності. *Фірма в умовах глобальної нестабільності: виклики, можливості та ризики нової економіки*: [кол. монографія]. Ужгород. 2015. С. 193–310.

Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти: монографія / за ред. В.В. Коваленко. Одеса: ОНЕУ, 2017. 304 с.

Ризик-менеджмент логістичної системи машинобудівних підприємств: монографія / І.В. Кривов'язюк, С.Ф. Смерічевський, Ю.М. Кулик. Київ. 2018. 200 с.

статті

Герасимова І.Ю. Управління фінансовими ризиками страхових компаній з метою забезпечення економічної безпеки. *Економічний простір*. 2016. № 115. С. 112–125.

Гончаров В.М. Розробка ефективних механізмів управління ризиками в підприємницькій діяльності / В.М. Гончаров, Ж.Б. Рахметуліна. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5. С. 76–81.

Дурицька Г.В. Сучасні підходи до ризик-менеджменту міжнародних інвестиційних проектів. *Регіональна економіка*. 2012. № 2. С. 129–138.

Ефремов В.В. Проблема неопределенности в экономических теориях. *Экономика Украины*. 2015. № 3 (632). С. 67–74.

Клименко С.М. Особливості управління ризиками розвитку підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2013. № 32. С. 24–29.

Коленда Н.В. Поняття системи ризик-менеджменту підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 22. С. 398–401

Кузьмин Е.А. Неопределенность в экономике: понятия и положения. *Вопросы управления*. URL: <http://vestnik.uapa.ru/ru/issue/2012/04/10/>

Лагунова І.А. Сутність та принципи концепції ризик-

менеджменту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (53). С. 44–52.

Нечипорук Л. В. Попит, пропозиція та рівновага на ринку страхових послуг. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2015. Випуск № 5. С. 911–916.

Нечипорук Л. В. Теорія та практика медичного страхування в Україні. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2015. Вип. № 6. С. 751–755.

Нечипорук Л.В., Лордкипанидзе Л. Особенности формирования страхового рынка в контексте создания правовой экономики (на примере Украины и Грузии). *Економічна теорія та право*. Харків: Право, 2015. Вип. 1 (20).

Нечипорук Л.В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 3. С. 411–417. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.143994>

Приказюк Н.В., Білокінь Л.О. Теоретичне упорядкування методів та інструментів фінансового ризик-менеджменту страхових компаній. *Економічний аналіз*. 2017. № 1. С. 139–149.

Стрельбіцька Н. Уніфікований міжнародний стандарт ризик-менеджменту як відповідь на виклики глобалізації. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11snynvh.pdf> (дата звернення: 01.03.2018).

Тарасюк Г.М., Поліщук Д.І. Управління підприємницькими ризиками процесі обґрунтування господарських рішень. *Вісник ЖДТУ*. 2015. № 1(71) С. 127–132.

Тарельник Н.В. Оцінка ризиків у структурі ризик-менеджменту страхових компаній аграрної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 11(4). С. 71–74.

Шевчук О.О., Гулик М.І. Методи оцінювання ризиків у страховій діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. № 26. С. 291–299.

Щербак В.Г., Щербак О.В. Формування інтегрованої системи ризик-менеджменту транснаціональними корпораціями. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 7-8. С. 3-6.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>

Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://www.ssmc.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт наукового журналу «Економіка України». URL: <http://www.economukraine.com.ua/index.php> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт збірника наукових праць «Економічна теорія та право». URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт науково-теоретичного журналу «Економічна теорія». URL: <http://etet.org.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. URL: <http://www.idss.org.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України. URL: <http://ief.org.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org/external/> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Світового банку. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (дата звернення 22.02.2018).

Офіційний сайт Світової організації торгівлі. URL: <https://www.wto.org> (дата звернення 22.02.2018).

Сайт «Мережа аналітичних центрів України». URL: <http://www.intellect.org.ua> (дата звернення 22.02.2018).

Journal website «Journal of Economic Theory». URL: <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-economic-theory> (дата звернення 22.02.2018).

СЕНМК

Стандартизований електронний навчально-методичний комплекс кафедри економічної теорії. URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=149:kafedra-ekonomichnoi-teorii&Itemid=151 (дата звернення 22.02.2018).

Навчальне видання

Електронне видання

НЕЧИПОРУК Людмила Володимирівна

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

Конспект лекцій для студентів

другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»
спеціальності 073 «Менеджмент»
спеціалізації «Бізнес-адміністрування»
кваліфікація освітня «Магістр менеджменту»

Відповідальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор

Комп'ютерна верстка *А. В. Старжинської*